دوماہی
شیرازہ
پہاڑی
جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

شیرازہ
دوماہی

(پہاڑی)

جلد: ۴۱ * شمارہ: ۵ * دسمبر/جنوری ۲۰۱۹/۲۰ء

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

ناشر:

سیکریٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈیمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز۔ لالمنڈی سرینگر

کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس/ بشیر احمد نجار/ امتیاز احمد خان

چھاپ خانہ: میقاف پرنٹرس

تعداد: 500

سرورق: معراج الدین۔

قیمت: 50روپے

نوٹ:

اس شمارے بچ شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات بچ ظاہر کیتی گئی آراء نال ادارے نا کُلّا یا جُزوُ اتفاق ضروری نیہہ ....(ادارہ)

چھٹی اس پتے تے لکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

کلچرل اکیڈیمی

لالمنڈی سرینگر/

کنال روڈ، جموں توی

رابطہ اِنھاں موبائل نمبراں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 9622861597

سَیُہد

تبصرہ:

پہلی گل

پہاڑی ادبی تہ ثقافتی تحریک جیہڑی کہ پہاڑی قبیلے نے تعارف تہ سنجان نا محرک رہیئی اے اِس نال وابستہ اوہ مُنڈ ھلے کارکُن جنہاں اپنی شناخت نا بیڑا چکیا تہ تلیاں نا ماس گلیاں رولیا، اوہ ماء بولی نے سر پھرے عاشقاں نا اک ایجیا ٹولہ سی جنہاں صرف ہور صرف اپنی سنجان پہچان نی خاطر اِس تحریک نچ اپنا اپنا حتی المقدور حصّہ ادا کیتا۔

ویلہ بڑی تیزی نال اَگے بدھنا رہیا۔ اُنہاں بے لوث خدمتگاراں نی محبت رنگ لایا تہ پہاڑی قبیلہ اپنی اک شناخت بنانے نچ کامیاب رہیا تہ اَج بڑی حد تک پہاڑی لوکاں نی Identity Crisis نا خاتمہ ہویا ہور اَج ریاست ہی نیہہ بلکہ مُلک پہَر نے اندر سگوں ایہہ گل آکھاں تہ مبالغہ ہرگز نیہہ کہ عالمی سطح اُپر پہاڑی لوک اپنی Identity منوانے نچ کامیاب ہوئے۔

اِس تحریک نے اُس مُنڈ ھلے قافلے نے بہوں سارے مسافر اَج اَساں تھیں بچھڑی تہ اپنے آخرت نے ابدی سفر اُپر ٹُری گئے جد بہوں سارے حالیں تکر حرکت تہ حرارت نی ہامی پہَر نین جد کہ کُجھ اک اپنی اپنی عُمر نے تقاضے نے مطابق خاموش زندگی بسر کر رہے ہین ور اُنہاں نا دِل بہر حال اپنی زبان تہ ثقافت واسطے تڑفنا چھڑ کنار ہنا اے۔

ایہہ اک دردناک خبر اے کہ اِس عظیم قافلے نے دو خدمتگار پچھلے دِناں اپنے خالقِ حقیقی نال جائی مِلے' اوہ ہین جناب ماسٹر غلام الدین قریشی المعروف شکیبؔا کریوی تہ ماسٹر منیر حسین شیخ۔ مرحوم شکیبؔا کریوی 7/نومبر 2019ء تہ مرحوم ماسٹر منیر حسین شیخ ہوراں 8/نومبر 2019ء کی اِس دارفانی تھیں کوچ کیتا۔

ایہہ دوئے حضرات آخری دم تِکر اپنی زبان تہ ثقافت نی تحریک نال جُڑے رہے۔ اِنہاں نے وصال حق نی خبر پورے پہاڑی معاشرے واسطے اک دردناک خبرسی تہ پورا پہاڑی قبیلہ انہاں نی وفات اُپر سوگوار اے۔

نوجوان نسل واسطے ایہہ فِکر نی کہڑی اے کہ ایہہ بزرگ ہولیاں ہولیاں اِنہاں تھیں جُدا ہونے جانین جدکہ اِس ویلے وی اُنہاں نی سرپرستی تہ رہبری نی ڈاہڈی لوڑ محسوس کیتی جارہئی اے۔ اللہ پاک اِنہاں نیاں قبراں روشن تہ جنتاں بچ باسا کرے نے۔

زیرِ نظر شمارہ حسبِ روایت اپنی مشمولات نال حاضر اے تہ اَساں کی اپنے قارئین نی قیمتی رائے نی اڈیک اے۔

لالمنڈی' سرینگر

ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

۵/جنوری ۲۰۲۰ء

خوش دیو مینی

پہاڑی بُجھارتاں

عوامی لوک ادب صدیاں صدیاں نِیاں برتیاں' سوچاں تہ تجربیاں نا نچوڑ منیا جانا اے۔ اِس نی پُشت ور معاشرے تہ سماج نی تمدنی' فنی' ثقافتی' سماجی تہ معاشرتی چھاپ دِسنی اے۔ لوک ادب دراصل اہیجیا شیشہ ہونا اے' جس بچ بندے نی حیاتی لشکنی پشکنی نظر اشنی اے۔ انسانی سوچاں تہ برتیاں کی لیئی عوامی سطح ور جیہڑا ادب تخلیق ہونا اے' اوہ عوام نے دِلاّں اندروں اُمنا تہ سوچاں اندر جذّب ہونا رہنا اے۔ ایہہ ادب اساہڑے گراواں' بہکاں' ٹھو کاں تہ مرگاں اندر عوام نی طبع ازمائی تہ دِل جوئی نا اہیجیا وسیلہ رہیا اے' جس کی اساہڑے سارے پہاڑی خطے اندر مقبولیت حاصل رہیئی اے۔ پہاڑی زبان نے اَن ڈِٹھے تمدنی فنکاراں نے حیاتی نے ہر شعبے تہ ہر موڑ ور اپنا اثر خوبصورت تہ دِل ٹھگنے انداز بچ چھوڑیا نا اے۔ اِنہاں تمدنی شہ پاریاں راہیں عوام نِیاں برتیاں خوشیاں تہ غم' ہاسے مخول تہ انسانی شعور تہ سوچ نا متیان[1] لینے آلیاں گلاّں وی اشنیاں ہین' تاں جے جتھے عوام نی دلجوئی ہوئی سکے' اُتھے ہی عوامی شعور کی اَگے بدھایا جائی سکے۔

[1] ......امتحان

...... متصل ڈی' آئی' سی بلڈنگ' وارڈ نمبر:17۔ پونچھ

پہاڑی لوک ادب نے اندروی بکھ بکھ قسم نے ادب پارے موجود ہین، جسر اں لوک گیت، لوک کہانیاں، لوک سِٹھنیاں، لوک محاورے تہ بُجھارتاں ہین۔ لوک ادب نیاں انہاں صِنفاں راہیں، لوک اپنا منورنجن تہ دِل لائی کرنے ہین تہ ایہہ ادب کڑکنی تھپ اندر ٹھنڈی چھاں آلا احساس پیدا کرنا اے۔ اِنہاں ادب پاریاں تھیں اساہڑے لوکاں نیاں زرخیز ذہنی قوتاں نا پتہ وی چلنا اے تہ اس سنگ اساہڑے اندر عوامی رجحانات تہ محرکات تہ سوچ سمجھ پرورش پانی تہ ویلے نے سنگ اگے بدھنی رہئی اے تہ اس سنگ اساں کی اپنے عوام نی آگہی بارے وی پتہ چلنا اے۔ لوک ادب جیہڑا انسانی شوق، بندے نیاں ریجھاں تہ تجسّس نا حِصّہ منیا جانا اے۔ اِس بچ کُجھ صِنفاں ایجیاں وی ہین، جہاں نا سِدھا تعلق انسانی ذہن نی قوّت اُس نے سوچنے نی پرواز تہ ادراک نی پرکھنے نال ہونا اے۔ ایہہ صنف دماغ کی اَگے بدھانے نا ذریعہ وی منی جانی اے تہ اِس صنف کی بُجھارتاں آکھیا جانا اے۔ بھجارتاں دراصل بندے نی عقل کی پرکھنے نا آلا منیاں جانیاں ہین۔ اِنہاں بچ انسانی ذہن کی چکرائی دینے آلیاں پیچیدگیاں لبھیاں ہین تہ ایجئے گھجل ہونے ہین، جنہاں کی کھولنے واسطے دماغی شعور نی لوڑ پینی اے۔ بُجھارت دلجوئی کرنے نے نال نال بندے کی سوچنے ور مجبور کرنی اے۔ دماغ اندر ہل چل پیدا کرنی اے۔ ایہہ تہ بندہ فِر اپنی لیاقت سنگ بُجھارت کی بُجھنا اے۔ کدے اوہ صحیح جواب دینا اے تاں ساریاں نی شاباشی حاصل کرنا اے تہ اُس کی ذہین یا دماغی انسان منیا جانا اے۔ بُجھارت دراصل انسانی سوچ نا امتحان لینے نا آلہ منیا جانا اے۔

بندے کی روزِ ازل تھیں ہی دوجے نے ذہن تہ لیاقت کی پرکھنے نا شوق رہیا اے۔ صدیاں صدیاں اساہڑے پہاڑی لوک پہاڑاں، کاڑاں، گراواں بچ شہری علاقیاں تھیں دوُر دُراہڈے رہنے رہے ہین، جیہڑے تعلیمی تہ ثقافتی مرکزاں کولوں بہوں دوُر رہونے ہین،

جتھے پڑھائی لِکھائی نا کوئی ذریعہ نیہہ سا ہونا۔ ور اُس زمانے نچ وی اِساہڑے لوک ہکس دُوّے نی دانش تہ سیانف کی پرکھنے واسطے بُجھارتاں سٹنے تہ بُجھارتاں بُجھنے سن' تاں جے انسانی شعور اگے بندھنار ہووے (بُجھارتاں نا مطلب ایہہ کہ میں سوال سٹساں تہ توں بُجھ) سوال اس ہیر پھیر سنگ گھجل دار الفاظ تہ دل ٹھگنے انداز نال بنائے جانے ہین کہ جِنہاں کہ بُجھنے واسطے دماغ ور زور لانا تہ سوچ کی پرواز دیئی اُس چیز توڑیں پہنچنا پینا سا جس کی لفظاں نے ہیر پھیر نچ چھپایا گیا نا ہونا سا۔ بندہ اُنہاں گُنجلاں کی سوچنار رہنا۔ دماغ ٹرانار رہنا تہ فر اُس کی بُجھنا۔ اساہڑی پہاڑی رہتل اندر بُجھارت سٹنی تہ بُجھارت بُجھنی اک عام دماغی شُغل منیا جانا سا۔ بُجھارت جتاں تہ کالسری، نِکّا تہ بُڈّھا، ہل باہی کرنے آلا تہ زمی دار سارے ہیلے وقت نچ اک دُوّے ور بُجھارتاں سٹنے تہ بُجھنے ہین۔ ایہہ بُجھارت میلے تہ مجلساں اندر وی بُجھیاں جانیاں ہین تہ سیال آلیاں راتاں نچ خاندان جدوں چُلھے کول بیٹھے نے چِھسّے دانے چھجنے سن' کالسریاں چرخے کتنیاں سن' جِنّے رسیاں بٹنے سن تہ گُڑیاں چڑیاں خلیتیاں بُنھیاں ہونیاں سن' اُس ویلے اک دُوّے نا دِل لانے تہ دماغ نا امتحان لینے واسطے اک دُوّے ور بُجھارتاں وی سٹنے ہونے سن۔ اِسراں سیالے نِیاں کالیاں راتاں وی لنگھی جانیاں سن تہ دُوّے پاسے خاندان نے لوک بُجھارتاں راہیں لیاقت نا امتحان وی لئی لینے سن۔

بُجھارت دراصل ہونی کہہ اے۔ بُجھارت نچ پہلاں کوئی چیز متھی جانی اے۔ جسراں ترکڑی، فر ترکڑی کی بُجھارت بنانے واسطے لفظاں نا جال بُنیا جانا اے یا خوبصورت جئیا جُملہ کہڑیا جانا اے۔ اِس جُملے نچ ترکڑی نا کدھرے ذکر نیہہ ہونا' ور اشارے دَہسنے ہین کہ اِس جُملے نچ "ترکڑی" کی بُجھارت بنایا گیا اے۔ ترکڑی آلی بُجھارت ملاحظہ کرو:

پاروں آیا باوا لودھی
چھ جھنگاں تہ ستمیں بودھی

ایہہ بُجھارت اساہڑے سماج نے ماحول بچوں ہی نکلی ہِیّاں ہونیاں ہین؛ جِنہاں نا تعلق دماغی آزمائش سنگ ہونا اے؛ جسر اں کہ بگدر چھنگنے آلے نی جسمانی طاقت نی آرائش ہونی اے۔ بُجھارتاں بجھنے آلیاں بچ امیر غریب اُچے یا فِر نیویں نی تمیز ییہہ ہونی، سگوں کوئی وی بُجھارت بجھی سکنا اے؛ جس تھیں پتہ چلنا اے کہ اِس بندے نا دماغ کتنا تیز اے۔

دراصل ہر بُجھارت بچ پچھلی عوامی زندگی نا کوئی اہم پہلو ہونا اے تہ ایہہ بُجھارت سماج نے اندروں ہی لئی گل کی لئی بنایاں جانیاں ہین۔ ہائیں مائیں بُجھارت بنانا تہ بُجھارت بجھنا آسان کم نیہہ ہونا۔ جیہڑے بُجھارت بنانے ہین؛ اُنہاں نی عقل نی وی داد دینی پینی اے تہ جیہڑے سُننے ہین؛ اُنہاں نی سمجھ نا تہ امتحان ہونا ای اے۔ دراصل عوامی شعورنی پرکھنا ہی اک عمل بُجھارت اے۔

پہاڑی رہتل بچ کرناہ، اوڑی، مظفر آباد، پونچھ، سدھنتی، باغ، راولاکوٹ، بھمبر، میر پور تہ راجوری وغیرہ نے بسنیکاں نی سانجھی میراث بُجھارتاں ہین؛ جیہڑیاں صدیاں صدیاں تھیں اساہڑے عوام نی دلجوئی نا وسیلہ تہ دماغی سوچ کی پرکھنے نا ذریعہ منیا جانا اے۔ پہاڑی رِکیاں جے شروع تھیں ہی شہ زور تہ مُنہہ زور، بہادر تہ بانکے لوک منّے جانے ہین؛ اِس واسطے اُنہاں نیّاں بُجھارتاں وی علاقے نے سماجی تہ ثقافتی حالات نا عکس ہونیاں ہین۔ ایہہ بُجھارتاں پہاڑی علاقے نیّاں چیزاں سنگ، روزمرّہ نیّاں گلاں سنگ مڑدی تہ بڑدی آلے کارنامیاں سنگ جُڑیاں نیّاں ہونیاں ہین۔ ہر بُجھارت نے پچھے عوامی زندگی نا کوئی اہم پہلو ہونا اے۔ اساہڑے لوک ادب بچ ""بُجھارت"" کی اِہم مقام حاصل رہیا اے۔ اساہڑے زمانے بچ میلے تہ مجلساں بچ وی بُجھارتاں سٹیاں تہ بُجھیاں جانیاں سن؛ ور ہُن جدوں بندے نی تفریح طبع واسطے ریڈیو، ٹیلی ویژن، انٹرنیٹ، موبائل تہ دُوّے کئی قسم

نے وسیلے باندے آئی گئے ہین' بُجھارتاں سٹنے تہ بُجھارتاں بُجھنے نارواج مُکنا جانا اے۔لوڑ اِسے گلے نی اے کہ بُجھارت جیہڑی پہاڑی لوکاں نی دماغی آزمائش نی کھیڈ منی جانی سی' اس کی آنے آلیاں نسلاں توڑیں منتقل کرنے واسطے کتابی شکل دِتی جائے۔ہُن مثال نے طورور کُجھ بُجھارتاں پیش ہین:

۱۔ پاروں آیا باوا لودھی
چھ جھنگاں تہ ستمیں بودھی
(ترکڑی)

۲۔ ترامے اگ نالے پانی
توں وی پی لے ماہڑیئے جانی
(سماوار)

۳۔ دو قدم آر گئی
دو قدم پار گئی
بوہا جندرا مار گئی
(سوئی)

۴۔ ارار کٹّھا' پار کٹّھا
بچ کٹّھے دے کچھوڑہ
تیری اساں گچی کھوٹی
سارا ٹبّر ماہڑا
(چابی۔جندرا)

۵۔ نِکّا سارا کاکا
سارے کہَر نا راکھا

(جندرا)

۶۔ پیو نیہہ جمیا
پُتر کوٹھے چڑھ بیٹھا

(تُھواں)

۷۔ چیز اک
رنگ دو

یا

چِٹی جی مسیت
بچ بوہا کوئی نیہہ

یا

چِٹّا کٹورا
دو رنگ پانی

(انڑا)

۸۔ سونے نی پٹاری
کُسے آری ' کُسے ساری
کُسے ای ہے ہی نیہہ

(ماءپیو)

۹۔ چِٹّی چادر
اُپر سیُنے آلا کوئی
(برف)

۱۰۔ پارلے ٹہا کے منڈولی
بھنّی دیکھاں چٹوولی
کھائی دیکھاں مٹھوولی
(کھوکھن)

۱۱۔ چِٹّی بکری کالے پیر
چل میری بکری شہر و شہر
میں آوساں پچھلے پہر
(ڈاکیہ)

۱۲۔ آرار کٹّھا ' پار کٹّھا
بشکار چِٹّا کُکڑ نہائی نٹّھا
(مکھن)

۱۳۔ کالی کُکڑی چینے بچے
اک بُلایا سارے نچّے
(دانے پُھنّے ویلے)

۱۴۔ نِکی جئی کُڑی
گز
پرانده
(سوئی تہا گہ)

۱۵۔ ہک مُنڈھ تہ باراں ٹال
ترپہہ ترپہہ پُتر ساریاں نال
(سال مہینے)

۱۶۔ پارلے ٹپّا کے لالو بسّے
میں جاواں تہ کھڑ کھڑ ہسّے
(دڑُنا)

۱۷۔ چار تھم چرتالی کڑیاں
کوٹھا بنیا کہراں
(سراں)

۱۸۔ یا کوئی رہسی پڑھیا پنڈت
یا کوئی رہسی شہزادہ
(   )

۱۹۔ آرار کٹّھا ' پار کٹّھا
بچ ڈائی منجی
آ پہینو بوئی تکو
بوہٹی سِروں گنجی
(ڈِنڈرا)

۲۰۔ بُجھارت میری اصلی
نہ ہڈّی نہ پسلی
(چیمبھ)

۲۱۔ نِکی ساری کولی
لاہوروں جائی بولی
(ٹیلی فون)

۲۲۔ پارلے ٹہا کے ککو بولے
میں آکھاں بٹیرا اے
ترے باپ نی نڑی کھوٹاں
سارا ٹبر میرا اے
(بندوق)

۲۳۔ کھائی پی
کندھے لائی
(کڑچھی)

۲۴۔ اُرکی مُرکی
جل وچ سُرکی
یا
بوٹا کھائے
پتر کھائے
پانی پیئے
تہ مرجائے
(اگ)

۲۵۔ اولنی ، مولنی
لووے وچ کھولنی
(جُتی)

۲۷۔ بِلّی لتھی کھکھ وچ
دُمڑ ماہڑے ہتھ وچ
(کڑچھی)

۲۸۔ ارار نکا ، پار نکا
بِچ رُہڑنا بچہ
(پسّو)

۲۹۔ پاروں آیا کوئی
اُس نے سِرے ور کالی لوئی
(رِچھ)

۳۰۔ سوئی سلائی، کندھیں لائی
اُٹھو پہینو ماسی آلی
(نیندر)

۳۱۔ اُنھّی منج
چہُل ترپے
(جُتی)

۳۲۔ شیشے بِچ اَگ
روشن سارا جگ
(لال ٹین)

۳۲۔ پارلے ٹھا کے رَتے کُکڑ
ہتھ لاواں تہ اکھیں پھُٹن
کہر جاواں تہ ماء پیو کُٹن
(اگ)

۳۲۔ سرینگر تھیں چور نسیا ' کانپورے بچ پوڑے گیا
تلی کوٹے ور مقدمہ چلیا' ناخن پورے وچ مارنے گیا
(جوں)

......عبدالرشید فدؔا راجوروی

امتیاز نسیؔم ہاشمی

سماجی قدراں نا ترجمان شاعر

ہر ادب پارہ انسانی زندگی نا بیان تہ ترجمان ہونا اے۔ اُس کی سُنن، سمجھن تہ پرکھن نا اپنا اپنا زاویہ نظر اے، جیہڑا قاری نی علمی ادبی فہم وفراست' دؤ رہینی تہ فنی دیانت داری نا محتاج ہونا اے۔ فنکار نے اندر نی اٰواز اپنا سانچہ نال آننی اے۔ اِسے واسطے ہر تخلیقی بیان یا اظہار اک بکھری ہیئت، بکھرا رکھ رکھاؤ، لفظاں ترکیباں نِیاں بکھ بکھ تہ خوبصورت بندشاں بچ ظہور پذیر ہونا اے۔ فنکار تہ قاری نے بشکار سانجھی احساسی سطح تہ سماجی میراث نا شعور تخلیقی اظہار نے مقام مرتبے کی متعین کرن بچ مددگار رہنا اے۔

شاعر خارجی محرکات کی اپنے اندر جذب کر کے، اپنے رنگ روغن، تخلیقی بسیوے تہ برتاؤ نال مخصوص وقتاں پُر مختلف فنی تجربیاں تہ ہیئتی صورتاں بچ بیان کرنا اے۔ ایہہ فِکری تہ فنّی عمل شاعر نی ذاتی میراث ہونا اے تہ اوہ جس طراں چاہوے اس کی برّت سکنا اے۔

امتیاز نسیؔم ہاشمی سماج نا اک بے خوف نِڈر تہ باریک بین سپاہی اے، جیہڑا انسانی میراث نا پہریدار اے تہ آن آلے وقت واسطے اک راہِ کار۔

......بہروٹ، تھنہ منڈی۔راجوری

اپنے بیان تہ اپنے انداز بچ سماجی شکست وریخت' انسانی قدراں نی بربادی تہ انھّیاں کھوواں داہر جان آلے رستیاں نی نشاندہی کرنا اے۔ فنکار یا شاعر نا اتنا ای فرض اے جے اوہ اساہڑے دِلّاں دماغاں نے پردے کہاڑی روشن رستیاں ی نشاندہی کرے۔ اُردو نے حوالے نال نسیم ہوراں اپنی تخلیقی ہنر مندی تہ اظہاری بالغ نظری نا مظاہرہ نہایت ہوش مندی نال کیتا اے تہ اپنی اک بکھری تہ نویکلی پچھان بنائی اے۔ اوہ ریاست نی اک باوزن' باوقار تہ معتبر آواز نا مرتبہ رکھنے ہین۔

اِتھے گل پہاڑی زبان نے حوالے نال اِنہاں نی شعری' علمی' ادبی شناخت نی آئی اے۔ مادری زبان پہاڑی کی انہاں نی پہلی سوغات ''چِٹکارا'' نی سُدھی پذیرائی ہوئی۔ اِس شعری مجموعے کی جموں وکشمیر اکیڈیمی آف آرٹ' کلچر اینڈ لینگویجز نی طرفوں انعام واسطے چُنے گیا تہ صاحبِ کتاب نی پڑھے لکھے طبقے بچ تگڑی پچھان بنی۔

''تریل'' نسیم ہوراں نی پہاڑی زبان کی دوئی سوغات اے۔ ''تریل'' اپنی ہیئتی' منظراتی تہ محاکاتی کیفیت نے حوالے سنگ کتاب بچ شامل سارے مواد نی پوری عکاسی کرنی اے۔ ''چِٹکارا'' تھیں ''تریل'' نے سفر تک عالمی' مُلکی' مقامی سطح پُر قتل وغارت گری' جنگ وجدل' مار کُٹ' افراتفری' نس بھج' آئی اَن آئی تہ مجموعی انسانی بربادی نیاں لکھّاں وارداتاں ہوئیاں۔ مُلک برباد ہووّے' انسانی جاناں' اِنہاں نے حقوق تہ وقار نا ایہجیا حشر ہویا کہ اللہ نی پناہ۔

شاعر زمین نی پیداوار ہونا اے۔ اِتھے ہی جمنا' بدھنا' بُو دنابُو دھوئی جانا اے۔ روز نے چارے پاسے ایہہ عذاب شاعر نی میراث نا حِصّہ بننے ہین۔ ذات نا اظہار تہ ہونا ہی اے' ایہہ سارا رَل مِلی اُس نی دُنیا نا شعری پس منظر بننے ہین۔ ''تریل'' نا ظم نا حِصّہ اک نویں سوچ' عام روِش تھیں ہٹ کے اپنے خصوصی فکری سانچیاں تہ پیمانیاں نال

معاملات کی سوچن سمجھن ناساہد ادینا اے۔ نظماں نے عنوان اُس بے چینی، ذہنی تہ سماجی ناآسودگی ناپتہ دینے ہین، جیہڑی شاعر کی اندروں اگ اگلوار یہی اے۔ دُنیا اوہی اے، اس نے مسئلے وی اوہی ہین۔ گل اپنی اپنی نظر تہ اپنے اپنے پہانڈے نی اے۔ تُس کسے مسئلے کی کس طراں تکنے، سُننے، سمجھنے تہ بیان کرنے اوُ ایہہ تُساہڑی توفیق اے۔ ماہڑا بیان بکھرا ہوسی۔ لفظاں ناجادوگر بکھراتہ تراشیا منظر بکھرا۔ گل نسیم ہوراں نی شعری صنعت گری نی آنی اے۔ سوہنیاں ترکیباں، تہوتیاں تشبیہاں، غرض نے استعارے تہ تلمیحات، اپنی مرضی ناسامان، چنگیاں نظماں لِکھیاں ہین، جیہڑیاں ماء بولی نے ادب بچ اک باہدے نی حیثیت رکھنیاں ہین۔

''بڈھی مائی'' پہاڑی طبقے نی اُس بے حسی نی تصویر اے، جیہڑی اس زبان نے ورثے آئی اے۔ سیاستداناں زبان نے ناں پر اپنی دوکان چمکائی۔ نفرتاں کوتاہ اندیشیاں نے بیں راہے تہ زبان کی جیہڑا مقام مرتبہ ہونا چاہناسا، اوہ نیہہ لبھا۔ نہ پہاڑی لوک اتفاق واتحاد تہ باہمی یگانگت تک پہنچے، نہ زبان نامقصد تہ وسیع تعارف ہویا، جیہڑا اس نے وجود تہ مستقبل نی ضمانت ہووے آ۔ ایہہ نظم تکّو:

میں تُساں کی دُدھ پلایا
خوشی خشائیں موہنڈے چایا
لوری دیئی دیئی سینے لایا
ہائے بچیو میں بچیاں والی
جمی پالی اوتر ہوئی یاں
لوکاں ماہڑی چادر پھاڑی
فر موڑی دو پھاڑے کیتا

عزت وی نیلام ہوئی گئی
دَر دَر ور میں تھکے کھانی
پُتر ماہڑے کُتھے مری گئے

ایہہ دردنے اوہ المیے ہین، جیہڑے ماء بولی نا حال تکی فنکار نے دِل دماغ نی بے چینی نی گواہی دینے ہین۔ نظم ''آدم'' کی نظر مارو تہ آدم نے جنت بچ مسجودِ ملائیک بن گئے اُس نی طبعی کم ظرف تہ ہوچھے پہانڈے نی وجہ کارن جنت تھیں حکماً کڈھے جانا، فر اوہ دن تہ ایہہ دن، نسلِ انسانی پُر روز گزرنی نا اک کینوس بننا اے، جس بچ اساں سبھاں نی جگہ اے تہ جتھے ہر کوئی ننگا دِسنا اے۔ ایہہ انسانی بپتانی لمی کہانی اے، جیہڑی نسیم ہوراں اپنے لفظاں سِدّھے سادے انداز بچ بیان کیتی اے۔ ہر انسان اَج نے روز نے مُلکی، عالمی، مقامی حالات تکّی رونا وی اے تہ اپنی بیوقوفیاں پُر ہسنا وی اے۔

اس نویں نویلی عمرے نی
اس کوری کوری مِٹّی ور
جد آس نے بدّل بھَرنے سے
اک کچّی کچّی خوشبو سی
اک نشہ سا بیٹھیاں لرزاں نا
کُجھ اَکھیاں وحشی وحشی سن
اک لک لک چڑھیا جوبن سا
کُجھ مُکھڑے جھیل مجھیلاں سن
کُجھ اُس وی موت نے تارو ساں
کُجھ اوہ وی پاگل پاگل سن

نظم ''کجھ ہور کرن نا شوق وی نیہہ'' علمی، ادبی فنکاری نی خوبصورت مثال اے۔
زندگی کرن نا روگ ساری عمرے رہنا اے۔ اس روگ نی کجھ کرن نی اگ ساری عمر اندر ٹھکھنی رہنی اے۔ خوبصورت ترکیباں، تشبیہاں نے استعارے برتائی اوہ ساری لفظاں نی بنی ہوئی تصویر اکھاں اگے پھری پھری جانی اے، جیہڑے ہر کسے نی سانجھی تصویر اے تہ دِل نی اواز وی۔ پہریاں پہریاں آساں، سرتھیں اُچیاں شوقاں، سر چڑھیا کالا جادو، نویں نویں عمر، کوری کوری مِٹّی، آس نے بدل، کچّی خوشبو بیٹھیاں لرزاں، وحشیو حشی اکھیاں، لک لک چڑھیا جوبن، موت نے تارو۔ نظم پڑھنیاں انسانی زندگی نی کہانی اکھاں بچ پھری جانی اے۔ ایہہ نظم انسانی زندگی نی تصویر بنی اکھاں اگے زندگی نی ساری اُٹھان تہ برتی بنی نے انجام کی پہچی ''کجھ ہور کرن نا شوق وی نیہہ'' نے کلائمکس کی جائی چھونی اے۔ ایہہ نظم لفظاں نی فوٹو گرافی تہ نسیم نے بیان نا کمال اے۔ ''سرگی'' نظم داہر جاؤ۔
دینہہ نا بجیا پلہ ایویں ای لگنی رات ساہ چھکیاں چھکیاں کہر بڑنا، ڈوہنگی بگی مارنی، لوئی نے تارے نا ڈوہنگی بگی ماری عرش کرسی نے مُنڈھ بہیئی رونا۔ اَج چار چوفیری ہنیری اے۔ ہُن اُٹھو مُٹھے بالی تہ سرگی کی لوڑاں عرشے ور۔ ایہہ بے مثال بیان تہ محاکاتی منظر کشی اے جس بچ چار چوفیر ہنیری بچ وی اُمید نے مُٹھے بالن تہ سرگی، نوُر برکت، رونقاں، اُمید تہ آساں نی زندگی کی عرشاں تک لوڑاں نا ایہہ عزم عظیم نعمت اے، جیہڑی شاعر نی زندگی نا سرمایہ اے۔

''اک گیت'' انسانی روح نی اوہ اواز اے جس بچ سارے انسانی زندگی نے درد سموئے ہوسن۔ اولڑا عشق ہاڑے، بچھوڑے نی اگ، مولیاں زخماں نی کھنج لہنی، راگ الاپ شلاپاں نی روح کڈھنی، دادری، پوہڑی، ٹھمری نا اپنا ماتم کرنا۔ ایہہ دُنیا وی درداں نے بیان نا گیت اے۔ اہجیا گیت جیہڑا دِلے نی پہڑاس کڈھے، جیہڑا سماج نا چھوٹھا

مکھوٹا اُتارے۔اک باوثوق شخص نے دِل نا باوقار بیان جیہڑا اہالیں لِکھنا باقی اے۔

''چک پہر تھی'' وی اِیو جیئی اک نظم اے۔شاعر اپنے مقام مرتبے تھیں نفی ذات کری چک پہر تھی بنی اپنے اندرنی روشن تہ آباد دُنیا تھیں باہرنا تماشہ تکنا اے۔''وما الحیوٰة الدنیا الامتاع الغرور ''نی لوءُ نا روشن مُٹھا ہتھ ہونیاں وی ازلی جہالت نی بُنیاد پُر انسان نے اپنی من مرضی نا اک نظام کھلا کیتا اے۔ایجیا نظام جیہڑا منشائے فطرت نے خلاف اے۔اِتھے سچ ہور انصاف نا چھوٹھی بُنیاداں پُر کھڑا نظام اے۔دل نی دولت تھیں محروم' دُنیاوی دولت' سونے' چاندی' جائیداداں نا نشہ چڑھیا رہنا اے۔عقل آلے تہ اُچیاں لوکاں' قاضی' مُلّاں' مُفتیاں' ججاں نے فیصلے..........اللہ نی پناہ' سُنی شرم آنی اے' سِر نیواں ہونا اے۔جتھے اک قدم وی صحیح رستے پُر ٹُرن نی گُنجائش نیہہ' اُتھے آدمی اپنی ذات اندر گُم ہو گئے' دُنیا تہ دُنیاداراں نے طور طریقیاں پُر ہسّے نہ تہ کہہ کرے۔''چک پہر تھی'' اپنے کھوکھے بچ قید سیئے' انسان نے چھوٹھ تہ پھیڑے کم تکی حالات نا ماتم کرنی اے۔لوکاں نی نظراں بچ ایہہ فضول تہ گندی جیئی مخلوق انسان نے غیر انسانی معیار نا ماتم کرنی اے تہ اُسنا پول کھولی رکھنی اے۔ایہہ انسانی کماں تہ اُس نی نفسیات پُر ڈوہنگی ضرب اے۔اِتھے ذات نی قید بچ رہنا باہر نی اِس فریبی' چھوٹھی تہ نمائشی زندگی نی صورتحال تھیں بہتر اے۔

نسیمؔ ہاشمی نظم' غزل دواں نے سوہنے تہ بامرتبہ قلمکار ہین۔انسانی مسئلے' ناانصافیاں' دُنیا نے چھمیلے' اتھوں نے چھوٹھے رہت رواج' سچ نی تلاش' اخلاق' انسانیت' ظُلم' جہالت' کھوکھسی' مار و ماری نے ایجئے سینکڑے ہیبت ناک منظر جیہڑے اساہڑے چارے پاسے جات گھاڑی انسانی نسل کی' اِتھے اُتھے' ہر کدے دڑ کنے تہ ان ڈکارے سنگھیوں بُن لائی چھوڑنے ہین۔شاعر اپنی نظماں' غزلاں بچ خوبصورت بندشاں'

ترکیباں، تشبیہاں، استعاریاں نا استعمال کری انہاں پُروں پلا چُکیا اے تہ اپنیاں اِنہاں نظماں بچ اپنے دل نی گل کیتی اے۔ لفظاں نے خوش رنگ کھلرے پُھل تکّو:

''ہجر فراق نے کِل تہ کنڈے، یاداں نیاں کندھاں، کلیاں سنگ ٹنگے فوٹو، درداں سُولاں کی تیل بنائی، زخماں نے ہار لوائی، اتھرواں نی جھیل بچ سٹی آنا، بچہ بی فِر نواں جنم ہونا۔ نواں جنم نواں ہی جنم اے، جتھے ایہہ سارے پڑاء ٹپی پُجنا پینا اے۔

نسیم نے اندر نا زندہ آدمی، سماج نیاں قیمتی انسانی قدراں، روایتاں، خوشگواریاں، تعلقات تہ رشتیاں نی گرمی تہ اج نے معاشرے بچ اپنے مضبوط اخلاقی نظام نی چارے پاسے شکست وریخت تکی، دُکھی ہوکے ذات نے اندر اس دولت گم گشتہ نی ٹھونڈ بچ لگ جانا اے۔ کتاب بچ شامل نظماں اُس نے اندرنی بیقراری، مثبت سوچ نی لوہ نے بجھی جان، سماج بچ چوبکھی اک حیران منزل توں دوُر، مقصد تھیں نا آشنا اج نے انسان نی افراتفری نی پھاہی پُر لگی زندگی نا دردناک بیان اے۔ زندگی، اس نے ہزار رنگ، ہر رنگ عجیب تہ نرالا، ہر منظر عجیب منظر، ایہہ ساری رنگارنگی شاعر کول اپنیاں سب کمزوریاں نال کھلیار بائیاں نظر آنی اے۔ اوہ اپے منے نی گل تہ منظر چُن کے اُس پُر گل کرنے ہین۔ نواں جنم، اپنا آپ، دِل نیاں شرکاں، مرنے سنگ گل نئیں مُکنی .... سب نظماں شاعر نے باطن تہ اندرنی دُنیانی بےلاگ تصویراں بنی اپنا تعارف آپ کرانیاں ہین۔ لفظاں نال تصویراں کھڑنیاں انہاں کی زبان دینی تہ زندگی نال منطبق کرنا اک فنکارانہ مہارت اے جس نا مظاہرہ تہ چپّلا کے ہر جگہ نظر آنے ہین۔ کُجھ نظماں شاعر نے ذاتی بیانئے نا خوبصورت اظہار اے۔ پونچھے نی تہرتی، پیر بہاول شاہ، لوری، جُلو سکول وغیرہ عقیدت، آرزواں، محبت تہ مستقبل نی پرچھاواں شاعر نی حدِ نظر نی گواہی دینیاں ہین۔ اِنہاں نیاں نظماں نا رنگ ٹھنگ

نواں لفظاں نی بُنتر دلچسپ، مقصد نی وضاحت ظاہر، خیال سجرے، کلام سنجیدہ، ایہہ سارے عوامل اک عجیب حساسیت نا پتہ دینے ہین، جیہڑی اُنہاں کی پہاڑی ادب بچ اک بکھرا مقام دینی اے۔

ریاست جموں وکشمیر نے لوک پچھلی ترے پیڑیاں تھیں غیر یقینی سیاسی تہ سماجی ماحول بچ جمنے، زندگی کرنے تہ مرنے آئے ہین۔ جتھے انسان نے سامنے صرف سویرے شام کری تہیاڑے پورے کرن نی گل ہووّے، اُتھے خیالاں نی نزاکت حُسن نی بہار، صداقتاں نی برکت، اخلاص منڈیاں نی ٹھنڈی پھوہار، زندہ رہن نا عزم تہ کُجھ کرن نا حوصلہ کُتھوں آسی۔ کوئی رواۃ ہووّے، کوئی رستہ ہووّے، کوئی منزل ہووّے، کوئی توڑ چاہڑن نی تجویز ہووّے یا انساناں ک فرشتیاں نے ہمسر کرن نا مقام ہووّے، اُس پُر گل کیتی جائے۔ ایہہ سب کُجھ کُدرے نیہہ۔ حُسن نا بزار بے رونقا، دِل نیاں بستیاں اُجڑیاں، اِسے ماحول بچ امتیاز نسیم اپنی کائنات کی ترتیب دینے ہین تہ اپنے اندر نی گل کرنے ہین۔ اِسے رنگ روغن نال انہاں اپنی غزل نا بزار سجایا اے۔ رنگ رنگ نے سودے ہر نویں ہٹی پُر نواں سودا سجایا اے۔ تساہڑے منے نی گل، ماہڑے دِل نی پہڑاس، اُساں سبھّاں نے دِلّاں نیاں گلاں، ایہوئی سودا اے، جیہڑا نسیم ہاشمی اپنی غزل نے بزار سجایا اے۔ زبان، بیان یا لسانی Standardisation نے حوالیاں نال کُجھ جگہاں چڑھیا رنگ شاید تُساں کی چوکھا چڑھیا نا لبھے۔ ایہہ بیان، لہجے تہ مداری نے انداز نی گل اے، جیہڑا اپنی پٹاری کھولی لوکاں نی پہیڑا کٹھی کرنا اے۔ خاصے چنگے خبرداروی کھلے جماعت سنگ تماشہ تکنے ہین۔

غزلاں نا رنگ تکّن واسطے میں ''تریل'' نے غزلیہ حصّے بچوں کُجھ شعر تساہڑی ضیافت طبع واسطے پیش کرنا آں۔ اِنہاں کی پڑھو۔ شاعر نے دِل نی ساری کائنات تساہڑی اکھاں اگے آئی جاسی۔ نسیم ہور اپنے دور نا سارا درد کھولی پیتا اے۔ محرومیاں، نفسو نفسی،

کھو کھسی، جنگ وجدل تہ خونِ ناحق، انسانی، سماجی، مذہبی، سیاسی دُرگت نے ایہوئی بیان اُنہاں نی غزل نی چھول سنوار نے تہ سجانے ہین۔ عشق نی تہکھنی اگ، انہاں نے بیان کی چنگا چوکھا جسم تہ لباس دیئی تساہڑے سامنے آننی اے۔ علمی، ادبی تہ شعری دُنیا کائنات نی طراں وسیع اے۔ اِتھے کسے نا بیان حرفِ آخر نیہہ لیکن چج ہوون تہ کوئی چنگی گل کرے۔

''تریل'' اک سوغات اے۔ اَساں واسطے، آن آلی پیڑھی واسطے، زبان سب تھیں بڑی جائیداد ہونی اے۔ بے پہائی پہاڑی زبان اساہڑی دولت اے۔ اس نی راکھی کرنی، سمہالی رکھنی، اِس نی رونق تہ حالت ٹھیک کری اِس کی اُچیاں درجیاں پُر پہچانا اَساں سبھاں نا فرض اے۔ نمونے نے شعر۔

عالمی ظُلم وجبر ہور انسانی بے یقینی:

ایہیا ظُلمی پھانڈا چُھلیا
سارے ای بے پرد ہوئی گئے

منفی بُنیاداں ہور زاویاں پُر استوار زندگی:

بَل کرنے او بَل کرنے او
آپے سنگ ای چھل کرنے او

ہر بکھی برپا طاغوتی استحصالی نظام:

چور اِتھے پردھان بنے ہین
کیہڑے گراں نی گل کرنے او

منافقت، انسان دُشمنی تہو کھادہی:

باہروں پہُول پہلاوا رکھی
اندروں سَل و سَل کرنے او

کشمیر نی بدحالی:

ڈِل وی اُداس پھرنی دریا اُداس پھرنے
پچھو چناراں کولوں ظالم نی باغبانی

زمانے نی بے مہریت ہور احتسابِ ذات:

دُکھ ماہڑے کیہڑا بنڈسی اِتھے کیہڑا اے دردی
اپنے دُکھاں غماں نی آپے ای پنڈ چانی

بر پا حالات، انسانی بے بسی:

چین سکون زمانے کھسیا
سِر تھوں اُچے وخت ہوئی گئے

غیر یقینیت، ظلم ہور مشکل زندگی:

ہر قدمے پُر موت نے پہرے
جینا کم آسان نیہہ کوئی

محرومیاں نی مُنہہ بولنی تصویر:

اک ویرانی ٹکراں مارے
اندر ہور سامان نیہہ کوئی

آفرینش کائنات ہور آدم نا مقام:

نوری ناری خلقت بُہتی
عشقے نی بُنیاد میں ہوساں

اعترافِ حقائق، اعترافِ ذات:

تواہڑے محل منارے چنگے
ماہڑے کچّے ٹہارے چنگے

ذات نی محرومی ہور انسانی تنہائی:

دِل نا بیہڑا اتھروں اتھروں

دُکھ بنڈاں کوئی ہانی لوڑاں

ایہہ تہ لبھے سُدّھے مضمون تہ انہاں نے بیان ہین۔نسیم نی اپنی روایت، اپنی بُنتر اے۔اپنی مٹّی نی سوہنی خوشبو شعراں بچ باندے باچھڑ نظر اشنی اے۔مزے ہنی ہنی تہ بیان کرنا تہ اک گل کی بکھ بکھ رنگ روُپ نال سجائی بیان کرنا اُنہاں نی شاعری نا خاصہ اے۔ انہاں اپنا شعری کینوا اس اِس طراں سجایا اے جے پڑھنیاں ذرا اکھیاں وی لاؤ، سارے شعر تصویری تہ منظر صورت بنی اکھاں اگے آئی جانے ہین۔ایہہ اِنہاں نی فنی مہارت تہ محاکاتی منظر نگاری بچ انسانی زندگی نی منظر تراشی کرن بچ اُنہاں نا کمال اے۔ہر شعر اک خوبصورت تھیوا (نگینہ) اے، جیہڑا اپنے اپنے زیور بچ اپنی اپنی جگہ نہایت خوبصورت لگنا اے۔باعثِ تسکین وخوبصورتی ہونا اے۔ہر تھیوے نی اپنی جگہ پُر اپنی قیمت اے۔

ادب بچ حرفِ آخر کسے گل کی نیہہ کہیا جاسکنا۔کیاں جے شاعر کُھلّی، وسیع وعریض بے اندازہ کائنات نا تماشہ بین تہ نباض ہونا اے۔آس پاسے تہ کائنات بچ پھیلے سارے منظر اپنے دل ودماغ بچ اُتارنا اے۔انہاں بچ پُونج پانج کہاٹا باہدا کری اپنی شعری کائنات بچ اساہڑے اگے بیان کرنا اے۔نسیمؔ ہاشمی نباض، شاعر و فنکار وی اے تہ پارکھ تہ جوہری وی۔ انہاں نا کلام فنکار نے دِل ودماغ تھیں نتھری آئے تہ لفظاں بچ پروئے موتی ہین، جنہاں نا وقار تہ قیمت اِس بزار نے جوہریاں نے ہتھ اے۔اوہی اِس بزار نا مُل پہا جاننے ہین تہ اوہی اِتھوں نیاں دوامی قدراں کی متعین کرن آلے وی ہین۔اُمید اے جے نسیمؔ ہوراں نا شعری سفر جاری رہسی۔اَساں کی اِنہاں نے اِس خزانے نی قدر کرن نی ضرورت اے۔

❁❁❁

راجہ نذر بونیاری

انشائیہ:

کیلے دا چھِلڑ

جنہاں لوکاں کو ڈِنگیاں ‘پھڑنگیاں ‘سِدھیاں ‘اُچیاں تہ نیمیاں ‘صاف سُتھریاں تہ میلیاں کچیلیاں راہواں ‘سڑکاں ‘گلیاں ‘کوچیاں ‘خسادیاں ٹھیراں فُٹ پاتھاں پُر ٹُرے ‘چڑھے یا لتھے دی عادت ہوندی اے............ اُنہاں کو چھِہڑنا ‘اُٹھنا ‘اُٹھ کا فِر چھِہڑنا ‘چھِہڑ کا فِر اُٹھنا بھی آنداا ے۔ اِس طراں جس طراں ہر قسماں دیاں شڑکاں تہ راہواں کو آنا بھی آندا تہ گینا بھی ‘چڑھنا بھی آندا تہ لہنا بھی۔

راہی تہ مسافر پہاویں ارا دُرّا ہووّے یا لنگڑا لولا ‘اُسکو انہاں راہواں پُر ٹُرنا ضروری ہے۔ نہ ٹُرسی تہ اُس دا سفر کس طراں مُکسی۔ اوہ اپنی منزل نال کسراں ہمکنار ہوسکنا۔ اُردو دے ہِکی شاعر اُسن سچ آکھیا ہے جے:

ہمیں اُن راہوں پر چلنا ہے
جہاں گرنا اور سنبھلنا ہے
ہم ہیں دِیئے اُن راہوں کے
جنہیں آندھی میں بھی جلنا ہے

.....ترکانجن ‘بونیار۔بارہمولہ

اُردو زبان دیاں دوّاں ناماوار ادیباں دے دو کالم اُردو دُنیا دیاں قاریاں کو شاید اَجاں تِکر یاد ہوسن، جنہاں دے عنوان "کیلے دا چھلکا" تہ "پیاز کے چھلکے" آسے۔

کالم "کیلے کا چھلکا" لاہور دیاں مختلف اخباراں دی زینت بندا رہیا ہے۔ ہک الگ افسانوی مجموعے دا ناں بھی رکھے گیا ہے۔ افسانہ نگار حضرت مشہور ادیب، فکاہی کالم نگار لاہور، گجرات، راولپنڈی، گوجرانوالہ دیاں اخباراں تہ رسالیاں بشمول "امروز"، "زمیندار"، "پنچایت"، "دو پھول"، "شیرازہ" وغیرہ دے ایڈیٹر مولانا چراغ حسن حسرت جیہڑے خوش قسمتی نال ماہڑاں گراں تھیں چار میل دؤر جمے آسے۔ آکھدے ہین کہ "کیلے کا چھلکا" مولانا حسرت دیاں افسانیاں دا مجموعہ آسا۔ میں جد مولانا چراغ حسن حسرت دے صاجبزادے ظہیر الحسن جاوید کول ٹھہریا دا آساں تہ میں اُنہاں کولوں ایہہ کتاب طلب کیتی آسی مگر اُنہاں کہ مولانا حسرت دیاں کتاباں اگر کُرے دستیاب ہوسن تہ اوہ لاہور بچ ہوسکدیاں ہین۔ اُنہاں کول اُنہاں کپے ترُٹے دے سرورق وغیرہ ہی مل سکسن۔

دُوّا اِسے قبیل دا ناں "پیاز کے چھلکے" آسا۔ ایہہ فکاہی طنز و مزاح اُپر مبنی کالم مشہور مزاح نگار ادیب "فکر تونسوی" دا آسا جیہڑا تقریباً پنجاہ سال تک روزنامہ "ملاپ" دی زینت بندا رہیا۔ "کیلے دا چھلڑ" ہون یا "گنڈے دے چھلڑ" ایہہ دوئے عنوان توجہ طلب ہین۔

کیلے کھا کے اُندے چھلڑ راہواں بچ سڑکاں تہ فٹ پاتھاں اُپر پھینک دِتے دی عادت جد پرُوں دُنیا بنی، دُنیا بچ انسان آیا تہ "کیلے" جیہا مِٹھا میوہ وجود بچ آیا، تدوں دیاں نِکا بڑا، کُڑی جتاں، عقل مند تہ بیوقوف حصت مند تہ بیمار بلالحاظ مذہب

وملّت، رنگ ونسل، جنس وعقیدہ اِنہاں چھلڑا اُپروں تلکلے تہ سبّے کھبّے، اَگے پچھاں ترپڑے ہو کا سڑکاں دی خاک چیکھ یا جنگھاں بانہواں پہُنا بیٹھے۔ میں ہکسی اخبارا بچ پڑھیا کہ شہر مکریاں دے ریلوے سٹیشن دے پلیٹ فارم پُر لگے دے بورڈ (ہورڈنگ) پُر ایہہ نصیحت پڑھن دے باوجود کہ ''اپنے شہر کو صاف رکھو'' ہکی شخصا سُن کیلا کھا کے چھلڑ پلیٹ فارما پُر چا سٹیا۔ دُوّے بندے اُسکو آکھیا''پہَر اجی! ایہہ بورڈ تُساں نیہہ پڑھیا؟'' چھلڑ سِھٹنکے آلے بندے جواب دِتا ''ہاں............ مگر ایہہ ماہڑا شہر نیہہ۔ ماہڑا شہر تہ ترن تارن ہے۔''

فِر اُٹھ کا اگے داہر ٹُریا تہ اُسدا اپنا پیر کیلے دے اس چھلڑا اُپر جا پیا۔ ''ترن تارن'' دے باسی دا پیر تِلکیا تہ اوہ مُنہواں پہار چھڑ پیا تہ جسدے نتیجے بچ اُسدے چار دند بھی شہید ہو گئے تہ گُھنی اُپروں بانہہ بھی پچ گئی۔ ایہہ اپنے قسماں دا پہلا واقعہ نیہہ۔ اِس قسم دے واقعات بدقسمتی نال پہلاں بھی ہوندے آئے دے ہین تہ اِسدے بعد بھی اَج تِکر ہوندے آرہے ہین۔ مولانا چراغ حسن حسرت سُن میاں ممتاز دولتانہ ہوسر دلد خضر حیا دی مسلم لیگ ی تہ کانگریسی سیاست نال جوڑ کے اُنہاں سیاستداناں کو نصیحت آموز لہجے بچ اشارتاً باور کرایا آسا کہ اوہ پنجاب دی سرزمین کو کیلے دیاں چھلڑاں تھیں پاک تہ صاف رکھن یا فِر تِلکن تہ تلکنے دے بعد دند تہ بتھاڑ پہُنان تھیں باز آون۔ بہر حال جد تِکر دُنیا بچ کیلے دے بوٹے موجود رہسن تہ کیلے کھان آلے بقید حیات ہین تہ لوک کیلے دیاں چھلڑاں کو سڑکاں پُر پھیکدے رہسن تہ دُنیا والیاں پیدل راہیاں دے ہنگاء تہ دند پہُجدے رہسن۔

ہُن پیاز یعنی گنڈے دیاں چھلڑاں دا سوال ہے۔ فکر تونسوی کو اللہ جانے کیاں ایہہ عنوان پسند آیا۔ بظاہر گنڈے (پیاز) دے چھلڑ اَج تِکر کسے خاص واقعے

دا موضوع نیہہ ہے۔ مگر اَج یعنی کہ اَج گُھاں مہینیاں تھیں گنڈے مُلکا دیاں لوکاں دیاں جیبھاں اُپر وِرد زبان بھی ہین تہ عام گل بات دا موضوع بھی، کِیاں جے گنڈیاں دیاں قیمتاں اسماناں تک پہچ کہں دیاں ہین۔ اَج کل گنڈے صرف مکیش امبانی جیئے لوک مُل کہنن دی طاقت رکھدے ہین۔ سرکار دیاں اعلیٰ افسراں تہ ستاستداناں کو ''پیاز'' مُفت تھہاندی ہے تہ ''پیاز'' دی طراں صرف عام صارف رگڑے جُلدے ہین۔ اس ویلے میں ممبئی بچ موجود ہاں۔ اِتھاں اَج شامی ہکی کالسری کو جیہڑی بچ کلو گنڈے دوترے کھانے دیاں پلیٹاں بچ سجا کا بیچ رہئی آسی، کو پچھیا ''پھینے! یہ پیاز آخر کب سستی ہوگی؟'' ''جد.........مرگیسی!'' اُس ہکی ایجے شتھصا داناں کہدا جیہڑا اُجھ تہیاڑے پہلاں توڑیں عوام بچ مقبول آسا۔

میں آکھیا'' کہہ پتہ اوہ کدوں مرسی۔ اس ویلے تِکر سارے پیاز خورے مرگئے دے ہوسن۔''

اقبال نازش

دروازہ

زمی پُر اونکر نے ستاریاں کی اِسطراں تروڑ مروڑ کرناسی جے ہُن ریزہ ریزہ کری چھوڑسی۔ پر جدّ وں اچانک اُسنیاں پیراں بچوں آتش فشاں پھٹّن لگے تہ اوہ بے سمّت لمکن لگا۔ دوڑن لگا۔ پچھے دؤ ردؤ رتوڑیں رستیاں نی چھاتیاں پُر شیشیاں نے خنجر دبنا گیا۔ پتہ نیہہ ایہہ اوہ کیاں کرناسی۔

دینہہ نے لِسّے وجود نچ اک زوردار دھماکہ اک واری فر ہویا۔ اِسطراں لگناسی جے اَج فر کسے ڈونہگی ڈاب نچ ڈبّی جاسی۔ اک واری فر ہنیریاں نا جمگھٹّا اِس دُنیا پُر وار کرسی۔

ذرّے ذرّے کی اپنیاں خوفناک پنجیاں نچ لئی مروڑ دیسی۔ دروازے اپنے آپ کھُلّی جاسن...... معصوم رستیاں پُر مجبور قدماں نی چھنکار ہوسی۔ کائینات نے کلیجے نچ چھُریاں چلسن۔ لہونیاں نہراں پھٹسن۔ چوفیری شڑکاں گنگیاں ہوئی جاسن۔ اَسمان تروڑہاسے بے جان ہوئی جاسن۔ اُڈھاں پُروں بس دو چار بول کھسکی تہ نامُرادی نی دلدل نچ ڈبّی جاسن۔ دروازے فر بند ہوئی جاسن۔

......ہس پہلوٹ، تھنہ منڈی۔ راجوری

ماہڑے دروازے اَگے ننگامُنّگا' چھاتی پُر نواں نال کرہیڑے بے شمار زخم' اَکھیاں پُر چوفیری کالے کڑے' ہتّھاں پیراں بچ کمنی' مُنہواں پُر بے آسی نے پیلے جنگل' اُوٹھاں پُر بے مطلب لفظاں ناٹہیر .... پتہ نیہہ کدوں پُروں اپنے آپ نال جنگ کرنا اِتھے آنی پُجّا ہے۔ پتہ نیہہ ایہہ ہے کیہڑا..........؟

ماہڑا دروازہ کدوں پُروں بند ہے۔ ماہڑے اندر اک میں نیہہ کُجھ پُرانیاں تصویراں ہین۔ ایہہ اُنہاں لوکاں نیاں تصویراں ہین جنھاں نے مُنہو یں پُر خوفناک زاویےّ ماضی نیاں جنگی علامتی بنی گئے ہین تہ اوہ..........!

ایہہ کہر جدّوں بنیا سی۔ ماہڑے دادے بلّیں جے مگی اندر تھگی باہروں دروازہ بند کری چھوڑیا سی۔ دروازے نے باہر لوہے نیاں موٹیاں سنجّاں لائی گیا سی۔ اندر اک لفافہ تہ اک کاغذ چھوڑی آپوں پتہ نیہہ کیہڑے پاسے ٹُری گیا سی۔ اِس کاغذ پُر کالے تہ پیلے حرفاں ناٹہیر ہے تہ ایہہ ٹہیر ہمیشہ ڈراونیاں اَکھیاں نال ماہڑے واخ تکنا رہنا ہے۔ اِس نے ڈرنے مارے میں کندھے نال چمڑی جانا یاں۔ اک آس دِل بچ تھکھنی رہنی ہے "دورازہ کدوں کُھلسی..........!"

مُجتاں ہوئیاں نہ دروازہ کُھلنا ہے تہ نہ اندرنا ہنیر امکنا ہے۔ ماہڑیاں اَکھیاں' ماہڑے ہتھ پیر...... اک اک انگ ماہڑے نالوں بکھ ہونے جانے ہین۔ ہنیریاں تہ سویریاں نی ایہہ پاگل جنگ ماہڑے اندر روز ہونی ہے۔ فر کُجھ گلاں نے بول اِس کال کوٹھڑی نیاں بُڈھیاں کندھاں بچ دفن ہوئی جانے ہین۔ ہائے افسوس ماہڑا کے ہوسی..........؟

ایہہ اُس دن نی گل ہے جدّوں احساس نی کوکھ پھُٹّی سی تہ دوحرف نامُرادی نی چھاتی بچ بھسم ہوئی گئے سن۔ دروازہ...... سنجّاں...... تروڑی مروڑی فر اُس وار کیتا سی۔

ماہڑے اندر پہنجل پُھٹا سی۔ اَکھیاں تاڑے لگی گیاں سن۔ ہَتھ پیر ٹھنڈے ہوئی گئے
سن۔ یاداں نیاں فصلاں پکن لکیاں سن۔

"اک واری فِر شیشے اَگے کھلائی آپوں ٹُری گیا ہے۔ اندر، کسطراں آیا...... دروازہ ِکسطراں کُھلیا...... سینہ کس ٹھپیا...... فِر کدوں آوسی...... دروازہ کدوں کُھلسی...... میں تہ فِر ڈُم پکساں...... شیشہ روز تکساں...... جے فِر نہ آیا...... رَبا کے کرساں......؟ ...... دروازہ ضرور کُھلسی...... دادا فِر مُڑسی..........!"

زنفر کھوکھر......

دِلی ہمدردی

اوہ اک نیک جئی گھڑی سی جس ویلے میں لڑائی نے میدان بچ نچ کدی تہ پیئی مکی ہاں۔ حالیں لے جیے موقعیاں ورلوک عام طور اُپر تماشائی بنی جانے ہین۔ میں کوئی اتنی سیانی تہ عقلمندوی نیہہ ساں۔ کوئی متی پڑھی لکھی نی نیہہ ساں۔ کوئی بڑی معتبر تہ کوئی منصف وی نیہہ ساں۔ مگر اُس موقعے ور اللہ مکی عقل دِتی۔ اک مت دِتی تہ میں اگا تکیا نہ پچھا تکیا۔ بس دواں نی لڑائی بچ پیئی مکی تہ جیہڑی وی گل کیتی، دِلوں منّوں کیتی۔ ہمدردی نی کیتی تہ صاف سُتھری کیتی۔

اجیں دوئے جنیاں مساں ہی پہکھیاں سن، مگر میں تماشائی نیہہ بنی سکی۔ میں چاہنی تہ چُپ چاپ رہنی تہ تماشا تکی سکنی ساں۔ اپنے دل کی، اپنے کلیجے کی ٹھنڈ بائی سکنی ساں۔ مُنہہ بچوں پہاویں نہ بولی سکاں اے مگر دل و دل خوش ہوئی جاں اے تہ اندر واندری آکھاں اے ''اے اے! ہُن پتہ لگا، ایہہ ماہڑے بدلے مُکّن لگے ہین۔ اللہ نے چاہیا تہ سارے بدلے مُکسن گے۔ گِنی گِنی تہ مُکسن ....میں پرائی ہاں نا۔ میں ست بیگانی ہاں نا۔ میں قدر نیہہ ہوئی۔ اک جونے دانے برابر نیہہ ہوئی۔ اوہ کیہڑی اگ سی

......باؤلی (ساج)، تھنہ منڈی۔ راجوری

جیہڑی ماہڑے سِر اُپر نیہہ سی بلی۔ اوہ کیہڑی پابندی سی جیہڑی ماہڑے اُپر نیہہ سی لگی
............آہنڈ گماہنڈ کسے نے کہر نہ جائے ایہہ۔ جس نال اُس کہول پہیڑ کراں، اُس نال
ایہہ وی کرے۔ جس نال اُس رُسّاں، اُس نال ایہہ وی رُسّی جائے۔ اُس نیاں رستیاں نہ
لگھے۔ ماؤ پیو تہ پہیناں پہراواں کی فون نہ کرے۔ پیوکے نہ جائے۔' ماہڑے کولوں
موبائل فون تک کھسّی کھائی ہندا گیا سی۔ 'اساہڑے موبائل اُپروں گل کرے۔ اِس ک
جس فون کرنا ہے، اوہ اساہڑے موبائل اُپر کال کرے............''

مِگی کیہڑی گل نیہہ سی یاد۔ کہر والا ماہڑا پہاویں گلّا تہ ڈورہ سی، مگر کناں نا بیری تہ
شک نال پہر یا پھکیا نا۔ سیاں تہ اشارے سُننے بجھنے والیاں نالوں زیادہ سمجھنا سی۔ کم نے
ناں اُپر پہاویں لکھ پہنّی دو نیہہ سی کرنا، مگر ماہڑے واسطے پورا پورا سُننے بجھنے والا اک شکی
جتّاں سی۔

می کس نال گل کیتی! میں کس کی تکی ہسّی! میں کدھر کدھر گئی! میں کہہ کہہ کم کاج
کیتا............!! ماہڑے پل پل نی خبر رکھنا سی۔ جے کھانے پینے نچ ماسہ جئیا وی چر ہویا
تہ پیر اُپر لت مُکّا............ مگر کہر نچ ماہڑا دِلی ہمدرد کیہڑا اسی۔ دِلوں منّوں ہوئی کسے اُس کی
سمجھایا ہوندا تہ اوہ وی بندہ بنی تہ رہوے آ۔ بس تھوڑی بُہتی ظاہری جئی ہمدردی، مِگی خوش
رکھنے واسطے آکھی شوڑنے سن 'اوئے! رِکیاں مارنا ایں اِس کی؟ اُساں خرچ کری تہ آندی
نی ہے۔ اوئے! توں فِر کم کرسیں گا اِس نی جگہ۔ نہ مار............ جا اُدھر، دفع ہوئی جا۔'' بس
پُہلیاں پُہلیاں گلاں تہ پُہلے پُہلے ہتھاں اُس کی اُراں پراں تہکیلی شوڑنے سن۔ بس
ماہڑی ہمدردی اتنی ہی ہونی سی۔ ماہڑا کم کاج پیارا سی، چم پہاویں کُٹنا رہوے کوئی، کسے کی
کہہ پرواہ تہ آپوں وی دوئے بڑے بڑے بَل کیہڑے کہٹ سن۔ اُنہاں نِیاں گلّاں وی
ڈورے نی مار تھیں بدھ سن۔

بیاہ نے ناں اُپر کلّے کی ماہڑے نال گنڈھی، پہلچائی تہ مِگی احسان وی جتانے رہنے سن کہ ''اَساں تُگی بیاہی بہری تہ آندا ہے۔ کہر لائی تہ آندا ہے۔ قسمت چنگی سی تواہڑی کہ روزی روٹی والے کہر لگ گئی ہیں۔ نِکے جئے کہر نی تہیی ہونے نے باوجود بڑے کہر لگ گئی ہیں۔ نیتی سیتی ہوئی بسنی رہسیں گی تہ اِس کہر بچ راج کرسیں گی۔'' میں چُپ چاپ چنگیاں مندیاں سُننی رہنی ساں، مگر دل تہ دماغ بچ رجّی پہری جواب دینی رہنی ساں کہ ''اپنی گنجائش نے مطابق سارے ہی کہر لائی تہ نُہواں آننے ہین۔ اپنا کلاّ ڈورہ پُتر بیاہی تہ تُسں ماہڑے ور کُجھ متاہی احسان جتانے ہو۔ اجیں تہ جس تہیاڑے نی آئی نی ہاں، نوکرانی نی طراں لگی رہنی ہاں۔ ہالو چھٹّی نیہہ تہ رمبے لگی .... پتہ نیہہ اوہ تہیاڑا کیہڑا ہوسی جدوں میں راج کرساں گی۔ میں کہہ آکھاں اپنے مقدراں کی تہ کہہ آکھاں اپنے ماء پیو کی، جنہاں مِگی اک کلّے تہ ڈورے نے بس باہیا۔ اُنہاں تہ کوئی اپنی پچھلی لگ لکیاڑ تکی، کوئی پُرانی راشتہ داری تکی تہ کوئی پُرانا پہلیا بسر یا ساک تکی تہ مِگی دیئی دِتا ہے، مگر تُساں نیّاں نظراں بچ میں غریب کہر نی تہیی ہاں، جیہڑ ی تُساں نے بڑے کہر بچ لگ گئی ہاں۔ ماء پیو نے کہر میں وی کدے کوئی تنگی نیہہ سی تکی۔ کوئی فِکر فاقہ نیہہ سی تکیا تہ نوکرانی نی طراں کہر باہرنا کدے کوئی کم وی نیہہ سی کیتا ....'' مگر اِیّے جئیاں گلاں ساریاں میں دل ہی دل بچ کری سکنی ساں۔ میں کدے کسے نال مُنہہ کھولی نیہہ سی کیتی۔ کدے وی کسے کی کوئی جواب نیہہ سی پرتایا۔ بس ایہہ ہی سوچی تہ چُپ ہوئی جانی ساں کہ ''ماہڑے مقدراں نا مِگی لبھی گیا ہے۔ میں کوئی لنگڑی لولی نیہہ ساں۔ کوئی بدشکلی وی نیہہ ساں، مگر مقدراں بچ ایہہ ہی کلاّ تہ ڈورہ سی۔'' میں کدے کدے اِسراں وی سوچنی ساں کہ ''ایہہ اللہ نے کم ہین۔ اوہ جس کی جس طراں چاہوے تہ بنائے۔ ماہڑا کہر والا کوئی آپوں تہ نیہہ کلاّ ڈورہ بنیا۔ اللہ چاہنا تہ میں وی کلّی ڈوری ہوئی سکنی ساں۔ لنگڑی، لولی تہ کانی وی

ہوئی سکنی ساں.........'' بس اِیے جئیاں سوچاں سوچی تہ میں کسے نی وی منڈی ماڑی گل دِل اُپر نیہہ ساں تہرنی۔

ماہڑی سس ماء ہوراں کی افسوس ایہہ سی کہ میں کوئی اپنی نیہہ آندی۔ ''بڑی نُہہ وی باہرنی تہ دوئی نُہہ وی باہرنی تہ ہُن میں کوئی اپنی آنساں گی۔ نِکے مُنڈے کی میں نیہہ باہر جان دینی۔ کوئی اک تہ ماہڑی اپنی ہووّے نا۔''

آخر نِکے مُنڈے اپنے مامے نی کُڑی پسند کیتی۔ بڑی توغاں نال بیاہ ہویا تہ اپنی آئی۔ سس ماء ہوراں نے تہ خوشی سنگ تہرتی اُپر پیر ہی نہ لگّن ''ایہہ ماہڑی ہے۔ ایہہ ماہڑی ہے۔ میں اپنی پہتری آندی ہے۔ پڑھی لِکھی نی ہے۔ نوکری وی لگی جاسی گی۔ بڑیاں ناوی اللہ.........! پئیاں کہاہ پاہ کرسن تہ ٹِکی کھاسن گئیاں۔ بس، ماہڑی پہتری .... ماہڑی پہتری، ہی چوبی نے چوبی کھنٹے جیبھے ورر ہووّے۔ کہر بچ آئیاں گئیاں نال ماء ہور گلاں کرنے ہوئیاں آکھن ''بڑیاں دوئے نُہواں باہرنیاں ہین۔ میں آکھیا کوئی اک تہ اپنی ہووّے نا! ہُن میں اپنی پہتری آندی ہے۔ اُس دوئے جی اِسے نال رہساں گے۔ اساہڑا جو کُجھ وی ہے ہُن اِسے نا ہے۔''

اک سس ماء ہور کہہ باقی والے وی ساری ہی پہتری نے ہوئی گئے۔ کہر والا تہ اُس کی کھٹّ اُپروں پیر نہ پہیّاں تہرن دے۔ سوہرا ہوروی اُس نی ہر نِکی موٹی گل تہ ضرورت نا خیال رکھن۔ خاطر سیوا چنگی چنگی تکی تہ پہتری ہوروی پہاراں پئین تہ پُھلّاں تلّن لگ پئے۔

ہے تہ اُس وی برادری بچوں ساں، مگر سکّی پہتری نے مقابلے بچ اُس باہرنیاں ہوئی گئیاں ساں۔ پہتری ہوراں پہلا پُتر جمیا تہ ہوروی متی متی سیوا ہون لگ پئی۔ مال چوکھر اُس چاراں پھیراں، کہاہ پاہ اُس کراں تہ دُدھ مکھن پہتری ہوراں واسطے نو یکلہ۔

نِکّا کوئی دوڈھائی سال ناوی ہو گیا سی، مگر پہتری ہوراں وی کم نے ناں اُپر لکھ پھنّی دو نہ کرنے نی قسم کھادی ہوئی سی۔ کدے کدائیں کم کرنا پیئی جائے تہ پہتری ہوراں نِیّاں نک ناساں اَسمان چڑھی جان۔ چھنڈ چھنو کے ہوون لگ پین۔ پہانڈے برتن بجّن تہ پھجّن وی تہ نِکّے کی وی کُٹ چڑھے.......... چنڈ پٹاکا لگے تہ ایہہ گل سس ماء ہوراں نی برداشت تھیں باہر ہوئی جائے ''اڑیا! توں کم نہ کر مگر ماہڑے سامنے نِکّے کی نہ مار تہ چھنڈ پٹاک.........!''

بس جے سس ماء ہور سمجھانے نی ذرا ماسہ وی گل کرن تاں پہتری ہور نچی کُدی تہ پیو کے جائی بہیئی رہن۔ فر وی تھمی تھڑ کی تہ کُجھ سال نال کڈھے مگر پہتری ہور جلدی ہی بکھ بکھ کرن لگ پیئے۔

''اجیں بڑیاں دوئے نُہواں نیہہ بولیاں تہ توں رِکیاں بکھ بکھ کرن لگ پیئی ہیں..........'' اک دن ماء ہوراں سمجھانے ہوئیاں تھوڑا اجیہا چنگا مندا کہہ آکھیا کہ جنی اَگے تھیں مقابلے اُپر ڈٹی گئی۔ چھٹ چھوں لگ پیئی۔ تُو تُو تہ میں میں اُپر اُتری آئی۔ اک اک نِیّاں چار چار سنان لگ پیئی۔

اتنی اُمید کس کی سی کہ ساریاں تھیں نِکّی، نالے ساریاں نی مِٹھی پیاری نُہہ اتنی مُنہہ پھٹ تہ بے لحاظ ہوئی جاسی گی۔ بس کول ہونیاں ہوئیاں مِگی جرن نیہہ ہوئیا۔ میں آکھیا ''خبردار! ماء ہوراں اَگے جے توں زبان کھولیں۔ ماء ہوراں تُگی کوئی پھٹ نیہہ ماری شوڑیا۔ سس، سوہرا ماء پیو نی جگہ ہونے ہین۔ اوہ سمجھائی سکنے ہین۔ ویلے کویلے کھورے کھرے وی بولی سکنے ہین۔ توں رِکیاں مُنہواں اُپروں لوئی لاہی ہندی ہے۔ کُجھ تہ احساس کر! تواہڑا دوہرا رِشتہ ہے۔ سس نالے پھپھی وی تہ ماء ہور سس ماہڑی وی ہین۔ میں اپنی سس اَگے کسے کی وی بولن نیہہ دینی۔ ذرا وی مندیاں نیہہ آکھن دینی۔ توں اپنی

زبان سمھال ذرا۔ گُھلنے نی شوق پیئی تہ ماہڑے نال گُھل۔ تواہڑا ماہڑا ہان میل ہے، مگر ماء ہوراں نال تواہڑا کھول واجب نیہہ ہے۔ ماہڑے سس سوہرا مگی ماء پیو نی جگہ ہین۔ میں انہاں نال رہساں۔ اجیں تہ اُس اِنہاں نی کھٹّی ترٹّی کھانے ہاں۔ اجیں تہ ایہہ دس کم آپوں کرنے والے ہین۔ اللہ اِنہاں کی اساہڑے سر اُپر سلامت رکھے۔ توں بکھ ہونا ہے تہ چُپ چاپ بکھ ہوئی جا۔ گُھلنے نی لوڑ نیہہ ہے۔ توں اپنے پچھلیاں بِیاں تھکمیاں نہ دے۔ کوئی اِس بیہڑے آئی تکّے ہاں۔ ماہڑے سس سوہرے کی کُجھ آکھی تکے ہاں۔ میں اک ہی کافی ہاں............!''بس اوہ کوئی نیک کہڑی سی کہ ماہڑے مُنہواں گلّاں سَوّلیاں نِکل گئیاں تہ ماہڑے دِن پھری گئے۔ ماہڑی دِلّوں منّوں نی ہمدردی، ہاری ہوئی بازی جیتی لئی سی۔ ہُن ماہڑے سس سوہرا ماہڑی قسم نیہہ کھانے۔ ہُن میں سچ مُچ راج کرنی ہاں۔

.......شبیر احمد خان شمس

سپّتے

اُسدیاں ٹھڈاں دی کمنیاٹ کائنات دے پھکماں کولوں کھٹ نہ آسی۔ مایوسی دے پہار اتلا اوہ دبے گئے دے آسے۔ جیّاں کوئی بڑے مٹی یا بٹیاں دے ٹھیر اتلا آ گیا دا ہوّوے۔ فرہک نیلی لکیر اُسدیاں ٹھڈاں دے پاساں پھری تہ دِکھ دکھدیاں اسدا رنگ نیلا پیلا ہو گیا۔ چہرے دا رنگ بے رنگ ہو کا اُسدے دل دا حال صاف بیان کرن لگا۔ آدم کو جنت بچوں کڈھے ویلے نوحؑ کو طوفان، ابراہیمؑ کو چھکھیا، یعقوبؑ کو جدائی، یحییٰؑ کو قتل، زکریاؑ کو آرے نال چیرنے، یوسفؑ تے الزام، موسیٰؑ دے مصر تھیں نسے، عیسیٰؑ دے آسمان تے چڑھنے تھیں پہلیاں کس حالت نال واسطہ پیا ہوسی، سجاد دی بھی بس کجھ ایہجی ہی حالت آسی۔

اسدیاں اکھیاں نیر کیر کا غم باندے کردیاں آسیاں۔ اسدے ہتھ اسدیاں بالاں تہ مُنھواں تے پِھر پِھر کا ملال تہ رنج ہور غم دی میل صاف کیتے کو لگے آسے۔ گل سُک گیا دا آسا۔ زبان کلی ہو گئی دی آسی۔ اکھیاں پوری طراں کُھلتیاں نہ آسیاں۔ ڈھبل ہوئی دیاں اکھیاں کسی بڑے سمندر نالوں طوفان رکھدّے دیاں پوری دُنیا کو ڈبونے دی چاہت بچ بے قرار آسیاں۔ اسدی زبان، ٹھڈ تہ گل اسطراں سُک گئے دے

.....کنڈی کرناہ۔ کپواڑہ

آسے جِیاں صدیاں تھیں دُنیا تے ظلم ہورنا انصافی دا روڑ الگادا آسا تہ اس روڑے نال عدل تہ انصاف دے پانیاں دا قحط پئے گیا دا آسا۔ اسدے خیالات بچ محشر جئی افرا تفری پئی دی آسی۔ اسدے دل دی حالت اج دے انسانی معاشرے تہ اسدے پہائی چارے نالوں ہوگئی دی آسی۔ خونِ جگر پھٹ پھٹ کا زبان دا ہر اپنے دی کوشش کردا آسا مگر صحرائے بے کسی ہور غربت دی خشکی اسکو تھورا دے کنڈے چھبو کا اسدی تری چوس کھڑ دی آسی۔

سجاد کو ہک ایہی فکر لگی آسی جے ایہہ کہر چھوڑ نا پیسی۔ ایہہ وطن ایہہ مال تہ چوکھر، ایہہ زمی تہ پانی، ایہہ سنگی ساتھی، سب کسی نالوں بچھڑ نا پیسی، کیاں کہ سجاد کو پچھلی واریں دا یاد آسا جدوں باڈراں تے گولیاں سن دیس نکالا دتا آسا، اسو یلے اس سن کہروں باہر چھ ست سال کسطراں گذارے آسے۔ بچھوڑے دا درد آدمؑ کو دُنیا تے نیہہ پہلیا، یعقوبؑ کو نیہہ پہلیا تہ نہ ہی پہاڑیاں کو ایہہ درد کدے پہُل سکدا اہے۔ ہُن سجاد کسطراں ایہہ درد پہُل گیسی۔ نویں طراں فِر بچھوڑا۔ سجاد سن ایہہ سوچیا تہ اوہ اوندھے مُنہہ ہو گیا۔ جے سجاد ہُن فر ہک واریں بچھوڑے دا درد جھلے جُگا نہ آسا۔ اندرو ہی اندری آکھدا اہے بڑیاں بڑیاں ایواناں بچ بیٹھے دیاں کو کے پتہ ہے انہاں کو کہ کتنے ہی سجاد، مرمر کا جیندے ہین تہ جی جی کا مردے ہین۔ نہ زندگی تھہیندی ہے ہور نہ ہی سکھا دی موت۔ دواں ملکاں بشکار چُھری دی تہار اتے لڑھکدے پہاڑی کسطراں جیان تہ کسطراں مرن؟ ہن ویلا آگیا فیصلے دا۔ اساں خود فیصلے کرنا ہے رار پار اپنا فیصلہ لوک آپ کرنا چھیندے ہین۔ فر اسی بچ سجاد کو ہک حکمران دی گل یاد آئی ''پار والیاں تے حملہ کرو''۔ پار اوالیاں جواب دتا جے اسیں مُنہہ توڑ جواب دیساں مگر کس کو؟ اس سوال دا جواب سجاد کو کسی سن نہ دتا۔ رار پار حملے کردے ہو تہ دو پاسے پہاڑی مردا

ہے۔ مرددے پُتر ہوتہ شاہجہان نالوں مدان بچ آ وَ ہکیں ڈُوّے کومٹی چٹالو۔ نامردو اسیں کدے مرکھپ گیساں پر ایہہ سیلاب تساں تکر بھی آہی رہسی ۔فرتساں کوکوئی قلعہ کوئی دیوار نہ بچا سکسی۔ سجاد بڑا ہی جذباتی ہوگیا دا آسا۔ آکھدے ہین جسو یلے سر پئی چینی پیندی ہے یا جیہڑی جائی اگ بلدی ہے اوہی جا جاندی ہے۔

پاراوالیاں دی غلطی ہے یا راراوالیاں دی، سارے سپتّے ہور ہندے ہین ہکیں ڈُوّئے کو الزام تہ جوابی الزام۔ مزماناں کومزمان مندا لگے تہ کہُر ادیاں کو دوئی۔

سجاد دے ہتھ دُعا منگنے واسطے اُٹھے ''یا خدایا توں اساں کو کدوں تکر اس عذاب بچ رکھسیں۔ اسدے گناہ بخش چھوڑ۔'' (اپنیاں نکیاں نکیاں جندکاں دا ہر شارہ کردیاں) ''انہاں معصوماں تے رحم کر اندے طفیلو اساں تے بھی رحم کر۔ اتھا دوستی دیاں گلاں ابن سلوئل والیاں گلاں ہین۔ ادھر لکھاں پہاڑی دوّاں دنداں دے پہیڑ ابشکار پھس گیئے دے ہین۔ یا خدایا اے بچھوڑے دیاں لکیراں مٹا تہ بس رار پار امن دے، جے اسیں مسکین سُکھا دا ساہ رکہناں۔ پہلا ایہہ غریبی سئی، مگر سکون نال رُکھا ٹکڑا تہ کھیساں۔''

سجادا اندروسڑ بل کا خدا نال پتہ نیہہ کے کے گلاں کر دار ہیا سرہاند واتے سر رکھ کا فردلا بچوں منگدا ہی رہیا۔

گڑم ہویا تہ سجاد بدرہک کا جاگ گیا تہ سوچس جے گولے فر شروع ہوگئے۔ کہُرا والی آکھس ''داواپہیا توں بھی گما ہنڈیاں دے گدرے سن لکڑی دی مُنڈی آن کاسٹی،،۔ سجاد فر سرہاندواتے سر رکھیا پر اکھ نیہہ لگدی دل چھالاں مارن لگا آسا۔ ہک انجان جیا خوف تہ ڈراسدے دماغ تے بہہ گیا دا آسا۔ اس سن اس کو بے خوابی تہ بے قراری دی بیماری لا چھوڑی دی آسی۔

احمد حسین مجاہد

حمد باری تعالیٰ

صِفت اُسدی جیہڑی کراں میں بجا اے
خُدا بادشاہواں دا بھی بادشاہ اے

ایہہ راتی تہیاڑی دا مُڑ مُڑ کے آنا
نِشان اُسدی قُدرت دے سارے سیانا

ایہہ لِکھنا تہ پڑھنا دی گتّ اُس سکھالی
دِلاّں بچ اُسی لوۂ محبت دی بالی

اوہ پانی تھیں بدلاں دی چھاں پیدا کردے
گُمے دے خزانے دا ناں پیدا کردے

اوہ بدلاں تہ تردے جہاناں دا والی
کوئی شے بناندا نیہہ حِکمت تھیں خالی

اُسی در تھیں منگداں، اوہ منگنا دی جاء اے
خُدا بادشاہواں دا بھی بادشاہ اے

❁❁❁

پروفیسر نصر اللہ خان ناصر

نعتِ پاک

فخرِ دو عالم دی صورت تہ سیرت
عاجز بیاں تھیں میری سب بصیرت

فصیح ، مختصر آسی گل بات ساری
نبیؐ دی نصیحت کدے نیہہ بساری

فِکر مند ' سنجیدہ اوہ فرمان مِٹھے
سُنے ہور کتاباں دے اندر میں ڈِٹھے

مُشکل دے ویلے دی ہمتاں جو ڈِٹھیاں
کُفر تہ شِرک دیاں گُم ہوئیاں سِٹیاں

اُٹھن بہَن سونا تہ ٹُرنا بھی دلکش
سادہ لباس رکھیا نہ کر فر تہ لش پش

بُزرگاں دی عزت تہ نِکیاں تے شفقت
رہی ہے محمدؐ دی عادت تہ عظمت

رَبّ دا تہ بندیاں دا حق پورا کیتا
دُنیا دی رغبت متاثر نہ کیتا

آدمی تھیں ایہہ انسان' انسان بنیا
مخلوق اشرف ایہہ جگ سارا منیا

.....مختار آذر کربلائی

نعتِ پاک

سوہنے نبی ﷺ نا سوہنا ناں
سوہنے ناں توں واری جاں

باجھ تُساںؐ نے سُنسی کون
اپنی کہانی کس نال باں

سب توں اُچا در نپڑیائے
ہور کُرے ہُن کس تائیں جاں

رحمت کملیؐ آلے نی
کُل عالم تے کیتی چھاں

فِر آذر تے کرم کماؤ
فِر میں شہر مدینے جاں

❁❁❁

پرویز مانوس

سلام

اے حسینؑ ابنِ علیؓ تیری شجاعت کی سلام
تیری حُرمت، تیری غیرت، تیری عظمت کی سلام

اُس کدے بیعت نہ کرساں گے تواہڑی ابنِ زیاؔد
مرحبا سادات تُسدی اِس بغاوت کی سلام

اک طرف فوجِ یزیدی ور ہزاراں لعنتاں
دُوّے پاسے پروردۂ شاہِ ولایت کی سلام

اک پاسے قہر رَبّ نا دُشمنِ اِسلام ور
دُوّے پاسے معصوم باغیرت جماعت کی سلام

115۔آزادبستی (ویسٹ)، نٹی پورہ۔سرینگر

اک پاسے تاہ سڑنے خیمیاں نا ظاہری
دُوّے پاسے باطنی شہداء نی جنت کی سلام

تتّی تھپ بچ تریہہ نی پرواہ نہ کیتی مرحبا
مالکِ کوثر تواہڑے شوقِ شہادت کی سلام

دین کی زندہ تُساں رکھیا اے شاہِ کربلا
دے کے اپنا سِر نماز اندر عنایت کی سلام

کرنے ہین جن و بشّر ہر پل ہزاراں آفریں
آکھنے ارض و سماں تواہڑی قیادت کی سلام

بابونور محمد نور

دُعا

یا رَبّ تعالیٰ ہر کسے نی مُشکل کر اَسان
تواہڑی اُچّی شان خُدایا توں رحیم رحمان

دُنیا اندر ہر مُلک بچ افراتفری جاری
اک دُوئے نی دُشمن ہوئی اِتھے خلقت ساری
کئی مُلکاں بچ آن لگے ہین بڑے بڑے طوفان
یا رَبّ تعالیٰ ہر کسے نی مُشکل کر اَسان

کئی مُلکاں نے اندر چلنے کئی قسماں نے گولے
کئی مکان اُجڑ گئے، ہوئے کئیاں نے کھولے
ماء پیو کئی رونے تکّے بچّے مرے جوان
یا رَبّ تعالیٰ ہر کسے نی مُشکل کر اَسان

اَجکل نے اِس دور نے اندر خلقت دُکھیا ہوئی
امن امان کسے مُلک بچ رہیا مؤل نہ کوئی
سیلاباں کی تک کے خلقت لگی ہون حیران
یا رَبّ تعالیٰ ہر کسے نی مُشکل کر اَسان

چنڈک۔ پونچھ

انسانیت دُنیا اُپروں ختم ہون پُر آئی
انساناں نے اندر رہیا رحم نہ اک رائی
دُنیا بچوں ختم ہو گئے بندے قدر دان
یا رَبّ تعالیٰ ہر کسے نی مُشکل کر اَسان

کئی مُلکاں نے اگے ہون نی دوڑ برابر لائی
بم میزائیل گولیاں اُپر بندش رہئی نہ کائی
کئی شہر آبادی آلے بنسن قبرستان
یا رَبّ تعالیٰ ہر کسے نی مُشکل کر اَسان

سیلاباں طوفاناں کولوں یا رَبّ توں بچائیں
تیری مخلوقات ہے ساری رَبّا رحم کمائیں
تنگی کولوں بچے رَبّا ہر کسے نی جان
یا رَبّ تعالیٰ ہر کسے نی مُشکل کر اَسان

نوؔر کرنا دُعا خُدایا فضل احسان کمایاں
ظُلم زیادتی کولوں رَبّا ہر اک کی بچایاں
مخلوقات نا توں محافظ رکھیاں امن امان
یا رَبّ تعالیٰ ہر کسے نی مُشکل کر اَسان

رشید قمر

جند پہاٹھی بچ گال رہیا ہاں
برف جدوں نی پال رہیا ہاں

حرص ہوس نے رُکھ سب اُچھل
جنگل باغیچ پال رہیا ہاں

چھل ور جیئی خوشبواں راہیاں
پُھل پلکاں سنگ تال رہیا ہاں

ورِشچ دیئی گیا کالیاں راتاں
جگر نے چھالے بال رہیاں ہاں

ساہ نیلے سب ہوئی گئے لیکن
سپّ اَجاں وی پال رہیا ہاں

تھنہ منگ، درہال۔ راجوری

دُکھی تہیاڑ نیہہ مکنی اِسرے
دیہنہ چھنگی تہ ٹہال رہیا ہاں

سُچے شہر کی راکھ کرن تک
میں پہامڑ نے نال رہیا ہاں

دلدل بچ اُس پگ تہوتی سی
لہو سنگ میں کھنگال رہیا ہاں

فِر لِکھسی کوئی پتھّر کہانی
کچ نے حرف سمہال رہیا ہاں

بچّے قمر سیئی گئے پُھکھے
پتھر اَجاں اُبال رہیا ہاں

ڈاکٹر صابر مرزا

فِر مُڑی تہ یار نیہہ آیا
اوہ دِلبر دلدار نیہہ آیا

اُچھل ہوئی گئی ساری تہُرتی
بوٹا کوئی پھلدار نیہہ آیا

بھُوں سا یار سہانا جیہُڑا
اوہ موسم دلدار نیہہ آیا

ہوٹھاں ور انکار لِکھی تہ
عمراں فِر اقرار نیہہ آیا

کھیڈ تماشہ ہے ور یارا
ایویں ایہہ اظہار نیہہ آیا

سارے آئے صابؔر جی ور
اوہ پھُل باغ بہار نیہہ آیا

ڈاکٹر صابر مرزا......

کون آکھے جے پہَیڑ نیہہ لبھّا
کوس مسوڑا ۔ ویڑ نیہہ لبھّا

پِھری پِھری تہ پان وی چکھی
فِر آکھیں جے رَیڑ نیہہ لبھّا

موٹی گنڈ لمی دُم چھوٹی
آکھیں تک کے سَیڑ نیہہ لبھّا

ضبط رہیا اُس تن من اندر
جس کی لاڈ تہ چیڑ نیہہ لبھّا

دِیّے ، بتّی ، دیہنی کہہ سن ؟
کل تک یارا کیہڑ نیہہ لبھّا

بچھڑیاں نِیاں مُدتاں ہوئیاں
صابرؔ اوہ جٹ بیڑ نیہہ لبھّا

راشد عباسی......

لوکاں ناں تہ جھگڑا نہ
آپے کی کد پنجیا نہ

ہونا کتنا اوکھا وا
نہ ہونا تہ مسئلہ نہ

اندر چُپ نا پہُزل وا
کُتھے چیچو ماسا نہ

ہِلساں بنڑنے رہنے آں
رَکھاں ، باڑی ، ڈوغا نہ

پُھنکھاں کٹیاں بہوں راشدؔ
منگی پِنّی کھاہدا نہ

✍......عبدالرحمٰن واصف

تھوڑا الد، سویلے آ رہو، کھان آ ہک سیانے نا
جے کہر اشنا لازم ہووّے، کہہ فائدہ چر باہنے نا

چھاماں بچ دریکونی، اُس بے جی کولوں سُننے ساں
کہانی اَدّھے پہُیھے نی تہ قِصّہ بادُو کانے نا

بنگاں نی چھنکار تُساں نے اشنے نی خبراں دینی
سوہنیو ہُن کہہ چھپی کرسو، کہہ فائدہ شرمانے نا

شوہدے سنگی پہار نّھی کے کیوں مُغراں پُر بیٹھے رہن
شونق نہ پال دِلے بچ کوئی پہار نکما چانے نا

جس کی یاد کراں وی تہ بس اوکھے ویلے کرنا یاں
واصفؔ میں قرضوئی آں اُس رَبّ نے دانے دانے نا

❋ ❋ ❋

......پروفیسر محمد رفیق بھٹی

جد وی کِدھرے سچی گل سُنانی پیئی اے
جان نمانی سُولی پُر لٹکانی پیئی اے

دُکھاں درداں نچ پہیال نہ بنیا کوئی
اپنی پنڈ اساں کی آپوں چانی پیئی اے

سِنی لکڑ چُلھے نچ جدوں وی لائی
ماری ماری پھوکاں اُگ پہکھانی پیئی اے

سجناں تواہڑے پچھے پچھے ٹُرنیاں ٹُرنیاں
بیری نے جنڈاں نچ جان پھسانی پیئی اے

غیراں اَگے اَساں کدے وی سِر نیہہ سٹیا
اپنیاں کولوں مار اَساں کی کھانی پیئی اے

اُسنی ماہڑی سنگت کوڑا جوڑ جکاڑا
لوکاں کولوں بچلی گل چھپانی پیئی اے

پہلاں جوشے بچ دِلے نی گل سُنائی
فِر بڑیاں ترکیباں نال چھپانی پیئی اے

میں تہ دو مصرعے نی غزل سُنان لگا ساں
تکّی مجلس چنگی گل بدھانی پیئی اے

بھٹّی جس وی بے قدراں سنگ یاری لائی
اَکھاں بچوں اُسکی رَت چوانی پیئی اے

شیخ ظہور

تیرے ہتھوں عذاب ہوسن گے
کم سارے خراب ہوسن گے

سدوں ویلہ ایہہ سار نیہہ ہونا
گردناں بچ رکاب ہوسن گے

ریہیٔ چانے آں تھل تہتھورے نی
رَتّے ' چِٹّے گلاب ہوسن گے

چرخہ گاندھی نا پھیرنے اُلٹا
کہہ کہہ گِلنے کے لاب ہوسن گے

......۶۸۔فیروز لین ،سیٹلائٹ کالونی ،ٹھنڈی موڑ۔جموں # 9797554808

حد اے پاگل ہوئی گئی خلقت
کارگر کد تک سراب ہوسن گے

وطنیو ماہڑیو بس صبر رکھیو
سارے سُر بچ رباب ہوسن گے

پہائی چارہ ' پیار تہ اُلفت
فیر واپس جناب ہوسن گے

نثار راہی

رَسّی وقت نی یارو ہتھوں پیئ کھسکنی جانی
برف بے موسمی پہاویں ہو کتنی پگلنی جانی

لتاڑے فصل ساری جنگلی مخلوق نے کسراں
سب گل بوٹے خوشبواں خزاں سلوٹنی جانی

سر کُھل کھوڑا خُدا جانے کُتھے جائی تہ رُکسی گا
ہواواں تیز نے اَگے شمع ایہہ بجھنی جانی

جدوں توں بوم زادے آ کے سرہانے باغ نے بیٹھے
تدوں توں پنچھیاں نی چاشنی سب کھٹنی جانی

.....دوداسن بالا۔ راجوری

جدوں تھیں لوک مُنہاں ور مکھوٹے لائی پھرنے نی
حیاتی بچیاں نی بے بسی بچ رُلنی جانی

کدوں تک جبر ابلیسی کدوں تک شوق فرعونی
حیاتی کُجھ اسے سوچے نے اندر گلنی جانی

محمد مقبول ساحلؔ

تک لے ماہڑے گل بچ تُرٹیاں لیراں کو
مار نہ تھکے اج محتاج فقیراں کو

میں سر اپنا پھڑ کے کٹ لئے اپنے دن
قاتل مر گئے ' زنگ لگی شمشیراں کو

کدھ تک ظالم اگے میں خاموش رہواں!
کد تک چھلاں دل بچ چُبھدے تیراں کو

منصف نے بھی آکھے لگ کے غیراں دے
مجرم دَہسیا عاجز ' بے تقصیراں کو

ہک دن اُڈ جاساں کر کے ویران قفس!
کھول کے پی جاساں سیخاں، زنجیراں کو

ہائے ایہہ دؤری، وائے جوانی دے قصے!
کون ملاوے تڑفدیاں تقدیراں کو

سر، اکھیاں تہ لیساں تُسدے سارے غم
دل بچ تھوڑی جاء دیو دلگیراں کو

لوحِ جگر تے اپنے ہنجواں سنگ لکھیاں
ناممکن پُھلنا ایہجیاں تحریراں کو

ماہڑی صورت کو ساحلؔ! کر کر کے یاد
سو واری ہُن بوسے دے تصویراں کو

امتیاز نسیمؔ ہاشمی

ایسا ویسا حساب کہہ ہوسی
دینا پیسی جواب کہہ ہوسی

جان دِتی تہ دیئی شوڑی !
ہور اُلٹا عذاب کہہ ہوسی

رِکیاں رکھیا سا کاتبیناں کی
اُنھاں لِکھنا خراب کہہ ہوسی

دِل اے بچہ ریہاڑ کرنا یا
کُن ٹھگسی جناب کہہ ہوسی؟

اگے لیکھا نسیمؔ اوہکھا یا
توں ایں بنیا نواب کہہ ہوسی

❀❀❀

نڑول (چھترال)، مینڈھر۔ پونچھ

✍.....خورشید کرمانی

اندر و اندر عِشق وی پلنا رہنا اے
اُسنا ماہڑا چھگڑا چلنا رہنا اے

اوہ چنگا اے پر اُسنا اعتوار[1] نیہہ کرنا
اوہ موسم اے' روز بدلنا رہنا اے

جے آنا ہووّے' تاں فِر کیہڑی مُشکل اے
بَدّل نا کہہ' بَدّل بھَرنا رہنا اے

کوئی ڈیک لمیری شاید اُتھے لبنی
روز دِیا اُس کہر بچ بلنا رہنا اے

❋ ❋ ❋

1.........اعتبار

✍.....238/وارڈ نمبر:11' شنکر نگر۔ پونچھ # 9622388409

سلیم تابشؔ

ماہڑے پلّے ہنیرے تہ غماں تھیں ہور کُجھ وی نیہہ
تیری بس یاد کافی اے مِگی ہُن لوڑ کُجھ وی نیہہ

میری رگ رگ نے بِچ بس کے، میرے ساہواں نے بِچ تہس کے
اوہ جادو کر گیا ایہجا کہ جِس نا توڑ کُجھ وی نیہہ

اڈیکاں بِچ گزاری کُجھ، کُجھ تیرے غم بِچ گزر جاسی
میرے ٹُٹے ہوئے دِل ور میرا ہُن زور کُجھ وی نیہہ

اوہ کے دِن سے جے گیڑں سہیڑناں سا تیریاں، پر اَج
میرے بس بِچ میرا دِل اے نہ اِس نی ڈور کُجھ وی نیہہ

میرے ہتھ نی لکیراں کی ذرا تک غور سنگ تابشؔ
وقت نی تیزیاں اَگے میری ایہہ دوڑ کُجھ وی نیہہ

❀❀❀

سورنکوٹ۔ پونچھ

ثاقب امام رضوی

میں تواہڑے کی یار بنایا کہہ کھٹیا
سوچاں نا سردار بنایا کہہ کھٹیا

ڈاہڈی کالی ہاٹھ تہ بدّل گجنے پئے
میں ریتاں نا کہار بنایا کہہ کھٹیا

ساکاں نی خوشبو پئی مکنی گلاّں چوں
میں کنڈی نا پہار بنایا کہہ کھٹیا

ماہڑی اک غلطی کی کیڈا پہنڈیا ای
توں پھنگاں نا ڈار بنایا کہہ کھٹیا

اُسنی جنج چڑھی تہ چھلیئے لیئی وی گئی
توں پُھلاں نا ہار بنایا کہہ کھٹیا

چار چوفیرے راٹھاں نی سرداری اے
میں چُھگا بشکار بنایا کہہ کھٹیا

❁ ❁ ❁

ثاقب امام رضوی

انت بچھوڑے ماری سٹیا
درداں جُثہ ساڑی سٹیا

لیکھاں تھوڑی چنج چاہڑی سی
اُپروں توں لتاڑی سٹیا

اَکھیاں نال اَکھیاں نی چھی
قسمیں سینہ ٹھاری سٹیا

دُشمن تہ اَشکر دُشمن سی
سجناں تھُپ تلاڑی سٹیا

چھلیئے توں صدراں نا چیلا
کنڈیاں تے کھلیاری سٹیا

ماں بولی نے سُچے چانن
ثاقبؔ کی لشکاری سٹیا

❁ ❁ ❁

محمد منشاء خاکی

اُچّا ہوئی ہوئی بہَرنا رہنا
عجب تماشے کرنا رہنا

سچ پُچھو تاں اُس نے کولوں
میں وی جُھکنا ڈرنا رہنا

کھیڈاں کھیڈاں ڈُبی جاسی
ڈوہنگیاں ڈاباں ترنا رہنا

موت آئی تاں ہہَی کہہ کرسی
ہر تہیاڑے مرنا رہنا

.....بابانگری (وانگت)، کنگن۔گاندربل

فِر خوشیاں کی ڈک لائی کے
تپلا تپلا چڑنا رہنا

رجیاں رجیاں اکھیاں تکی
ماہڑا دل وی پہُڑنا رہنا

نہ کوئی طلب ضرورت اُس نی
لوکاں نے غم جرنا رہنا

نعیم اختر اعوان

دِل نا جندر ۔اَکھ نا پانی
کہانی مانی کھیڈ پُرانی

اَکھر جتھوں صفحے بننے
میں اُس نقطے نی آں کہانی

بچی کے رہ ابلیسا توں
تواہڑا بڑا ماہڑا ہانی

لویاں اُپروں نہیرے مِٹے
اندر تکھی صورت جانی

نور اے اندر مِٹّی ڈولے
شاں شاں چلنی سوچ مدہانی

مُلّاں ‘ پنڈت ‘ پیر تہ اختر
وگڑی تگڑی بندہ کہانی

نعیم اختر اعوان

کالی مِٹّی نور نے قصّے
رَبّ نال یاری حور نے قصّے

سُن کے مریا دُکھ نال پُھکھا
من و سلویٰ طور نے قصّے

ٹُھڈّے بنڈی کہنّے حصّے
رہی گشنے مجبور نے قصّے

رَج کے روٹی دے توں رَبّا
جنت تواہڑی دوُر نے قصّے

کوٹھی اندر سُکھ نی گالی
ایرے اِچ مزدور نے قصّے

❋ ❋ ❋

منور عاصی......

گِلے شکوے کہہ فِر کرنے
چڑھیا بدّل بہُرنا رہنا

دُنیا داری شیوہ جِس نا
سہکی سہکی مرنا رہنا

مآ پیو سٹّے جِس وی جدوں
جِتیا پڑاء وی ہرنا رہنا

سُچے موتی چُنتے جِس وی
ڈُبی تہ وی ترنا رہنا

کنڈھ فقیراں موڑے جیہڑا
بیٹھا تُھپّے ٹھرنا رہنا

سپّے ڈنگیا جِس کی عاصؔی
رَسّی سوں وی ڈرنا رہنا

❋ ❋ ❋

شکور احسن......

اُوّے یہاتی چنگی ہونی
جس نی تھپ اے سنگی ہونی

کس کی دِل نے پھٹ میں دَھساں
ہر مورت نیہہ چنگی ہونی

سارے منظر نیلے دِسنے
اَکھ جس ویلے ڈنگی ہونی

اِسّے گل تے ٹُریا واں میں
چنگیاں نال تہ چنگی ہونی

اُوّے دَہسّے پُھنکھ کِہہ ہونی
جِس نی اَکھیوں لنگھی ہونی

پوہ نے پُھٹنے تِکر احسنؔ
جاں سؤلی تے ٹنگی ہونی

❋ ❋ ❋

شکور احسن......

اوہ کنڈیاں بچ پلیا سی
جس اُکھاں کی سلیا سی

سُکے ڈاہل پئے ڈہسنے ہین
مُنڈھوں بوٹا گلیا سی

چھنکھڑ منگی اس نی لوہ
اک دیوا جو بلیا سی

اِتھے نظراں رکھیاں سُن
جتھوں پانی ہلیا سی

بوہڑی تھلے ڈہس احسنؔ
کیہڑا بوٹا پھلیا سی

......سردار جاوید خان جاوید

بچھڑے آں جذبات نی گل سی
کُجھ مندے حالات نی گل سی

رب جانے معراج نے قصّے
ساہڑے تیں اک رات نی گل سی

میں اُس کی نہ پُہلی سکیاں
ایہہ ماہڑی اوقات نی گل سی

قِسمت ور کہہ زور سا ماہڑا
جو لِکھیا اُس ذات نی گل سی

......نڑول (چھترال)، مینڈھر۔ پونچھ

ماہڑا کاسہ خالی مُڑیا
تھوڑی جیئی خیرات نی گل سی

میں کئی زہر پیالے پیتے
ہاری آ ' سقراط نی گل سی

جے جینا جاوید بِناں یا
جے مرنا تہ مات نی گل سی

سردار جاوید خان جاوید......

ہاوا[1] وی چھکلنے تھیں ڈرنی
دِیّے سنگ کُھہلنے تھیں ڈرنی

ماہڑی پنڈھ گناہ نی یارو
محشر وِچ کُھلنے تھیں ڈرنی

ماہڑے بیہڑے رات نی رانی
اِس بَرہیا پُھلنے تھیں ڈرنی

مِٹی نی ایہہ کچی ٹہیری
مِٹی وِچ رُلنے تھیں ڈرنی

---

[1]..........ہوا

ماہڑے ہر اک ساہ وِچ اُوّے
جیہڑی می پُہلنے تھیں ڈرنی

ڈاروں نِکھڑی کوُنج جاویدؔا
تہرتی ور اُہلنے تھیں ڈرنی

❋ ❋ ❋

حاجی محمد بشیر شاؔد......

غیراں کی تہ پُھل وی دِتے سوہنے تحفے بنڈے
بھنے رہے اَس بنی بنی تہ جھّے آئے کنڈے

دُنیا بچوں ہُن شرافت اپنے ڈیرے چکّے
واہ واہ ہر کوئی کرنا اُسنی جِس نے ہتھ بچ ڈنڈے

اللہ نے آدم نی خاطر باغ بہار بنائے
کری گئے برباد زِمی کی کُھلی کُھلی تہ سنڈے

چھپّراں نے بچ تیل مِٹّی نا دِینی وی نیہہ بلنی
رنگ برنگی لائٹ تکّو بلنی اے بچ منڈے

نال خلوص نے صابن جے کر میل نہ اندروں تھُوتی
کِس کارن ہین شاؔدا وہ کپڑے بچ پانی نے پھنڈے

❁ ❁ ❁

......ساج، تھنہ منڈی۔ راجوری

مرزا عبدالخالق

عشقے نا تہاگا نہ چھکّو اِس بچ گُنجلاں پیئی جاسن
کُجھ پیچیاں پیچیاں کُھلی جاسن، کُجھ کُھلیاں کُھلیاں پیئی جاسن

سِنّجی راہ نے اوکھے پینڈے چھوٹھی راہ نے سوکھے
کُجھ پُل توں پار ہوئی جاسن کُجھ بچ دریا ٹھیئی جاسن

قول قرار سجناں نال سوہنی بہار اے سجناں نال
کُجھ بیچو بیچی ٹُر جاسن کُجھ سجناں نال بیئی جاسن

ایہہ باغ باغیچے رنگ برنگے، ایہہ نگری پیار محبت نی
بٹا بوٹے کی مت مارو سارے پُھل ٹھیئی جاسن

چڑھنے دریا اندر خالق سارے وضو کرسن گے
کُجھ روئی روئی گریہ زاری کرسن، کُجھ سجدے اندر ٹھیئی جاسن

❁❁❁

یو کے۔ برطانیہ

......گلاب الدین جزآ

میں مُجرم ٹھولا تیری ہاں مجبور جوانی تاں آکھاں
مکو لے لے اپنیاں بانہواں بچ گل منیں ہانی تاں آکھاں

ایہہ سارا شہر سودایاں دا ایہہ بستی ہے پر غیراں دی
لوکی طعنے دیسن گے، غم توہڑی نشانی تاں آکھاں

ایہہ کالی کالی دو اَکھیاں توہڑے نال میں لا کے ہار گیاں
مُڑ پیہنگاں چھوٹے لان پئیاں، ہے رُت مستانی تاں آکھاں

ماہڑے سینے سیک جدائی دا، دَسّ موڑ مہاراں کد آسیں
ہوگئی گل کے برف جیّاں جد پانی پانی تاں آکھاں

......بابانگری (وانگت)، کنگن۔گاندربل

میں روزِ ازل دی ماری ہاں توں راہ بچ تاں ہی چھوڑ گیاں
توں درد ہجر تھیں واقف نیہہ کے ہوندی کانی تاں آکھاں

توں چھول پہری میں ہتھ خالی تقدیر دا ظالم سودا ہے
دِل دین تھیں میں بھی قاصر ہاں ایہہ چیز بیگانی تاں آکھاں

نچ جوڑے سام کے رکھساں میں پُھل نازک نیچھ گلاباں دا
رہیئی دؤر رجزا میں کنڈاں تھیں توہڑے نال نبھانی تاں آکھاں

نذیر حسین انس

سینے لگا سل اِس برہیا
لاسن ماہڑی کھل اِس برہیا
ہجر تُساہڑے مار مُکایا
اتھروں جانے چھل اِس برہیا
تن من ساڑاں بِچ اُڈیکاں
فِر کد مُڑسن کل اِس برہیا
جگر کلیجہ ہجر تُساہڑے
کھاہدے نی تل تل اِس برہیا
یاد تُساہڑی نے اچھی تہ
کھانے نی پل پل اِس برہیا
حُسن تُساہڑے نی پُھل کھیلی
ماہڑے ٹھائے پھل اِس برہیا

.....چک بنولہ، مینڈھر۔ پونچھ

ایہہ دِل ماہڑا تخت تُساہڑا
اس پُر بُہہ ہوئی بل اِس برہیا
جے اُس کہُٹھے ہوئی بھساں
مسئلے ہوسن حل اِس برہیا
دینہہ چن اِک پردے پچ ہوسن
پیسی فِر تھر تھل اِس برہیا
عشق تُساہڑے نے سب بوہے
بھساں گا میں مَل اس برھیا
انا الحق جد بولیں اندروں
تاں لبھسی گی کھل اِس برہیا
گلی تُساہڑی پھرے دیوانہ
عِشق نے چاہڑیا چھل اِس برہیا
تکن تگی فِر مُڑسی الّسٓ
بعد مرگ اجکل اِس برہیا

✍......ڈاکٹر نرمل ونود

تیرے دوار سوالی ' دے
صبر صدق نی تھالی ' دے

بوہڑ دے ' پپل ' ٹاہلی دے
ٹھنڈی چھام نرالی ' دے

چار چوفیریں امن امان
ہر پاسے ہریالی ' دے

تیرا ہی فرزند اکھواں
مٹھی گورے بہالی ' دے

✍......رپہاڑی۔جموں

سچ نی راہی باہی تہ
سُچا ہل پنجالی ' دے

ہر چہرے ور کالی رات
نور اپنے نی لالی ' دے

دہشت بنڈنی رات مُکاء
صبح تو کرماں والی ' دے

ساہڑی دُعا پروان توں کر
خالی دنڈی شالی ' دے

نرملؔ ایہہ ارداس کرے
اندر دیوا بالی ' دے

......مشکور احمد شاد

اُمیداں دے سہارے ٹُٹ گیے
کئی قسمت دے مارے ٹُٹ گیے

کشتی کو ساحل دی خبر سی
سمندر دے کنارے ٹُٹ گیے

بڑی ہے بے مروت زندگانی
کچی پینگاں دے لارے ٹُٹ گیے

مُچ پختہ سی ایمان دوستو
اسیں غُربت دے مارے ٹُٹ گیے

......لونٹھا (ٹنگڈار)، کرناہ۔ کپواڑہ

اوہ فِر بے پردہ آیا سامنے
ماہڑے صبرا دے تہارے ٹُٹ گئے

بڑا بے فِکر مرزا عشق بچ آسا
مگر عہداں تھیں پیارے ٹُٹ گئے

پرکھ سچ چھوٹھ دی کیتی جے شادؔ
کئی رشتے پیارے ٹُٹ گئے

عبدالمجید حسرتؔ

تہُر تی تھیں اُسمان دی قیمت کہہ پُچھاں
دَہس اپنے ارمان دی قیمت کہہ پُچھاں

رَتّ برتی اِس نگری دی ہٹّی تے
میں چھلیا انسان دی قیمت کہہ پُچھاں

میں دی زُہدی جے کُجھ وی نہ یاد رہئی
فِر اُسدے احسان دی قیمت کہہ پُچھاں

بیچ اوہ احساس دی دولت دُنیا تھیں
ہُن ہِک بُت بے جان دی قیمت کہہ پُچھاں

ہوس پرستی دے بازارے بچ حسرتؔ
رَتی پہَر ایمان دی قیمت کہہ پُچھاں

❁❁❁

......سرفراز گُنڈ۔ گاندربل

عبدالمجید حسرت

فِر کسے سُن گل سُنائی درداں دی
پکّھر دِل بچ ہول پھنگھائی درداں دی

نیم حکیمی اپنی حد ازماندی ریہئ
دیندا رہیا بیمار تہوائی درداں دی

رکڑ تہرتی دا ایہہ روڑا نیہہ مکدا
اکھیاں سُن برسات بہرائی درداں دی

ٹپا ٹپا ڈُہلے اُتھرو شعراں دے
جدوی تُدھ سوغات پہچائی درداں دی

ٹھیلا ٹھیلی رہت ہے اِتھے دُنیا دی
کس کو گچھ کے گل سمجھائی درداں دی

ہک بے چارے جۓ دَلے تے کہہ برتی
ٹُدھ وی حسرت حد ازمائی درداں دی

ظاہر گیانی.....

میں دُنیا کی تجنا نہ
دِل شیشہ جے بھجنا نہ

پہاویں چُنج پلیری ڈیکاں
آشنا اِدھر سجناں نہ

مَیِد رکھاں جے بہرنے نی
بدّل جے کر گجناں نہ

تہن جگرا اِس چھلّے نا
ماراں کھائی کھائی رجنا نہ

دروٹنوں کس اُٹھنا سا
راتیں اک جے بجنا نہ

بجّل پے پے سِدھی بچ
اکھ اپنی جے کجناں نہ

❁ ❁ ❁

رابعہ کوثر

غمیاں نے میں نال رہئی آں
فِر وی تہ خوشحال رہئی آں

جیہڑی اَج مُنہہ پھیر کے لنگھی
اُس نال میں کئی سال رہئی آں

جندکاں پُھنکھیاں ٹھگن جوگی
فِر اَج گیٹے اُبال رہئی آں

رَبّ نی مہر اے ماہڑے اُپر
تاں ٹھُٹھیاں کی ٹھال رہئی آں

اپنے چار چوبکھی کوثر
سپ ای سپ میں پال رہئی آں

❋ ❋ ❋

ساج، تھنہ منڈی۔راجوری

حاجی نذیر حسین بھٹی......

جیہڑا با شعور نیہہ ہونا
نظراں بچ منظور نیہہ ہونا

چوری کرنا شعر دُوّے نا
شاعر نا دستور نیہہ ہونا

وہے نہ جِس کہر عِلم شریعت
اس کہر اندر نوُر نیہہ ہونا

کاہڑو خون تہ شعر بناوَ
پڑھو تہ فِر قصور نیہہ ہونا

......کھڑی کرماڑہ، حویلی۔ پونچھ

ہر کسے کی تنگ کرن نا
مومن نا دستور نیہہ ہونا

عِشق کمانا اوکھا سجنو
ہر اک شاہ منصور نیہہ ہونا

دِل نے راز نذیرؔ ہوراں کی
دَہسنا لا ضرور نیہہ ہونا

شام لال شرما

سوچاں نی سولی ٹنگیا ایہہ دِل، کہہ ہوسی
خوشیاں نے پاوے جاسن ٹھل، کہہ ہوسی

دُکھاں نا رستہ یا خاصہ لمیرا کہہ کرساں
پیرانچ چُبھنین کنڈے تہ کِل، کہہ ہوسی

آخری اپیل ماہڑی سُنسی گا کیہڑا
حاکم ہوا نے غریباں نی چھل، کہہ ہوسی

پُھل پہائی چارے نے چنگے نیہہ لگنے
خوشبو کی مارن ایہہ کالے تِل، کہہ ہوسی

بھوں پہار ظلماں نا چکیا نا شامؔ
پیراں ہیٹھاں تہرتی جاسی گی ہِل، کہہ ہوسی

گوہلد، مینڈھر۔ پونچھ

سید انور شاہین

کر آبیاری سجناں چمن کو بچانے رہیو
اِس کارواں کو اَگے اَگے بدھانے رہیو

منزل بھی مُچ دُراہڈے کنڈیاں پھَرے نے رستے
چُھبّے نہ کوئی کنڈا دامن بچانے رہیو

ڈُبے نہ توہڑی کشتی غم دے سمندراں بچ
ہمت نے نال تھمی کنارے تے لانے رہیو

بنجر ہے ساری تہرتی پر محنتاں کری تہ
کنڈیاں اُتے بھی یارو موتی اُگانے رہیو

ولی واڑلار۔گاندربل

ہے ابتداء اَجاں بس تہرتی دی منزلاں دی
کُجھ قدم رہبراں سنگ اَگے بدھانے رہیو

شاہینؔ کُجھ تہ لِکھسی معصوم جئ قلم بھی
تخلیقے دی روشنی کو اَگے پہچانے رہیو

شفیقؔ احمد وانی

بلی بلی تہ کولہ ہوئیاں
تکّو کِسراں کھولا ہوئیاں

اُنہاں کول بہیئی تہ لگنا
یاسیںؔ میں ہی ہولا ہوئیاں

پُھلی وی تہ یاد نیہہ کرنا
میں کِسراں فِر ٹھولا ہوئیاں

تواہڑی یادے بچ میں بیبا
بس غماں نال چھولا ہوئیاں

اُنہاں کول بہیئی تہ لگنا
شفیقؔ ! میں ہی ہولا ہوئیاں

❋ ❋ ❋

......محمود ریاضؔ

بجنا اے اَج تال غماں نا
کہڑ کہڑ لگا ٹال غماں نا

فِر لِکھساں میں حال غماں نا
کد مُکسی ایہہ سال غماں نا

کس کی دَہساں ، سُنسی کیہڑا
کڈھسی کیہڑا فال غماں نا

ایویں پھِرنا گلیاں گہلاں
رکھی سِر ور شال غماں نا

خوشیاں بنڈنے لوکی سارے
بنڈ محمودؔ توں تھال غماں نا

❀ ❀ ❀

......ماہلیاں، فتح پور۔ راجوری

عقیل کلاروسی

مِلی ہے طبیعت توہڑے نال سائیں
ہوئی ہے محبت توہڑے نال سائیں

ماہڑے شہر تھیں فصل گُل بھی اُسی دِن
کہ کیتی ہے ہجرت توہڑے نال سائیں

میں تکّاں تہ کِسراں کسے ہور پلّے
محبت، عداوت توہڑے نال سائیں

مِٹا کے میں ہستی ایہہ اپنی تہ مِٹ کے
ہے جینے دی حسرت توہڑے نال سائیں

❁ ❁ ❁

......کلاروس۔ کپواڑہ

خواجہ پرویز دلبر

کردے تھندے نفس پچھے
مر گئے بندے نفس پچھے

جیہڑی چال اوئی حال
حال مندے نفس پچھے

اس نال جُڑیا ایمان یارو
رُتبے گندے نفس پچھے

ٹہیڈ پھریا قانون بنن
قانون انّھے نفس پچھے

آخر ایہہ جواب دیسی دِلبر
سارے پھندے نفس پچھے

❋ ❋ ❋

دردپورہ۔ کپواڑہ

محمد عظیم خان

وطن نا ترانہ

میرے وطن نا گلشن کمال خوبصورت
شاداب ایہہ چمن ہے خوشحال خوبصورت

پُھلدار ہے ایہہ بوٹا چھاں اِسنی روح افزا
پھل پتر خوب سوہنے ہر ڈاہل خوبصورت

اس دیس نے ایہہ جگرے یا فِر جگر نے ٹوٹے
کشمیر تہ ہماچل بنگال خوبصورت

پربت فلک نُما ہین اس دیس نے محافظ
ہرمکھ ہمالیہ تہ پنجال خوبصورت

اقبال کالونی، ٹنگمرگ۔ بارہمولہ

قصبے تہ شہر اِسنے دِلکش تہ دِل لبھانے
اجمیر، آگرہ تہ بھوپال خوبصورت

دریا تہ کوہ و صحرا میدان وادیاں وی
نقش و نقوش اِسنے خدخال خوبصورت

آہنڈی گواہنڈی اکثر ہمدرد و ہمنوا ہین
لنکا، بھوٹان و برما، نیپال خوبصورت

ندیاں تہ ناگ چشمے نچنے تہ خوب بگنے
گانے اوہ راگ سوہنے سُرتال خوبصورت

فرہاد شاد شیریں رانجھے تہ ہیر اِسنے
ہر مرد و زن ہے سوہنی مہیوال خوبصورت

پُر امن و پُر سکوں سے لیل و نہار اِسنے
ماضی حسین اِسنا ہے حال خوبصورت

فنکار خوب دِھسنے اپنے ہُنر نے جلوے
قالین دستکاری تہ شال خوبصورت

کھیڈاں کداڑیاں بچ وی امتیاز حاصل
کرکٹ ہے خوب اِسنا فُٹ بال خوبصورت

قائم ہے مُدتاں تھیں جاہ و جلال اِسنا
ہر روز پُر مسرت ہر سال خوبصورت

باشندے اِس وطن نے ذہنوں امیر دِسنے
اقوال صاف سُتھرے اعمال خوبصورت

منشور تہ ارادے دستور سِدّھے سادھے
سمجھاں تہ سوچ مثبت خیال خوبصورت

ہر فرد اِس چمن نا لشکارے مارنا ہے
جِس رنگ ہیرے موتی تہ لعل خوبصورت

شیخ ظہور

فتنے دانی

کہہ کہہ روُپ بٹانی ڈین سیاست نی
خونی رقص رچانی ڈین سیاست نی

سُرمہ، سکڑا، بِندی، لالی لائی تہ
نچنی خصماں کھانی ڈین سیاست نی

روز نویں نِت فِتنے کرنی رہنی اے
خالص فِتنے دانی ڈین سیاست نی

تکّو کِسراں خلقت پہُولی پہالی کی
اُنگلاں ور نچانی ڈین سیاست نی

گبرو سوہنے لچھے رنت دیاراں نے
پل وچ نگلی کھانی ڈین سیاست نیء

نہ ایہہ بڈّھی ہونی اے نہ مرنی اے
ایہہ شیطان نی نانی ڈین سیاست نی

کامل مرد کسے سنگ عقد کرانا سا
ہتھ ماہڑے نیہہ آنی ڈین سیاست نی

راشد عباسی......

صلاح

گُہلنیں، پہڑنیں کولا ، دوۓ
بیئ تہ اک جائی گل نہ کریۓ
غلطی جے کد ماہڑی ہوئی
ہتھ جوڑی تہ معافی منگساں
پہاتی ساری نوکر رہساں

پَر جے غلطی تواہڑی ہوئی
مِی تہ فِر توں جاننا ایں نا
میں اُٹھساں ، اُٹھی تہ کھلساں
مُنہویں چا اک لفظ نہ کڈھساں
تگی چھاتی نے نال لاساں
جو کُجھ ہویا ، میں پُہل جاساں !

❋❋❋

......محمد منیر عباسی

دِل آلیر اں لیر اں

دُنیاں کی خوش رکھنے اسطے کیتیاں لکھ تدبیراں
سچ پچھیا تہ غم یے لبھے روح ہی لیراں لیراں

چین سکون کی ترسی گا ہاں دِل ٹُھکنا ہر ویلے
اونج تعویزاں' بتیاں نے نال چِلے کیتے پیراں

بندیاں نال اُمیداں لائیاں رَبّ اپنے کی پُھلّی
جیہڑا جگ کی دینا ! نالے لِکھنا سب تقدیراں

دُنیا نے ایہہ عِشق محبتاں اپنے نال ای تہوکھا
سوہنی کی مہیوال نہ لبھا رونیاں ڈِٹھیاں ہیراں

بس سجناں نے طعنے معینے پھٹّ دِلاں ار[1] لانے
خون اُمیداں نا نہ کیتا ' چُھریاں کاچواں تیراں

دُنیا نی اِس حِرص تہ لالچ بُرد کیتے بہوں بیہڑے
عقلاں آلیاں لِکھیاں اس ور بہوں ساریاں تحریراں

رِزق منیرؔ اوہ گُل نا مالک کیہڑے کی وی دینا
نہ دِکھنا اوہ عہدے منصب نہ چنگیاں تصویراں

......میر غلام حیدر ندیم

کِس کاری

پُھل کَھلسن
پُھل کھیلی ہوسی
رُت سوہنی البیلی ہوسی
نویں نویں باغ میں لیساں
ہِولا، سوچل، ساگ میں لیساں
چِھٹی داشونکار بھی ہوسی
ماہلیاں تے سبزار بھی ہوسی
گُٹّھ، پتر، پس ماہلیاں اُتے
نلیاں بچ خوشبو چھپّا دی
اَج پلیاری کَھڑ کَھڑ ہَسدی
ساری دُنیا ماہلیاں بسدی

......دِلدار، کرناہ۔ کپواڑہ

رتن جوگ نظارے مارے

دُدھ مکھن ڈکارے مارے

سوہنی رُت سوہنی برہیا

سوہنے باغ بہاراں

میں بھی رفلا باغاں پھر دا، پھر داما ہلی ساری

ہک ہی دُکھ کلیجہ ساڑے

بن یاراں، کس کاری

✍......شکور احسن

دائرے

جدوں وی میں
کسے کولوں
مطلب پچھیا یہاتی نا
اس اگوں ہسّی شوڑیا سی
پانی نے بچ بٹہ ماری
مِگی سب دَہسّی شوڑیا سی

سیانف

قبراں نی
تھوڑی جی مِٹّی
میں وی سامی رکھی سی
اوہکھے ویلے
اُوّے مِٹّی اپنے اُپر
لائی رکہدّی
اپنی شکل لُکائی رکہدّی

❁ ❁ ❁

سوامی انتر نیرو

بہُل

بتری تہرتی بیٹھ
بیائیں ٹھنی بٹی
پنگر نے سار
بہُلو چھوٹ پٹی
جھنڈیں، ترنڈیں، بوٹیں
بلیئیں داہر
تھلیئیں داہر

پل سٹنی، جھیر نی
اَل سٹنی، کھکھیر نی
چڑھی پیئی آ
دڑی پیئی آ
تڑی پیئی آ

ہمبل کیمپ، اَپر گڈی گھر (میراں صاحب)۔ جموں

بوٹیاں اَر
پکھرواں، پہو راں سنگ
جوان ہوئی گئی آ بیلؔ
وِیلہ بہار
پھل لائی دینا آ
لہوائی دینا آ
تہوائی دینا آ
میوے نی
پھل اے
کہ پیئی جانا اے
بہیئی جانا، ریئی جانا اے
بھن، اُپر تہ ہور اُپر

بڈھیڑ ہوئی گئی اے
بیلؔ
پتراں، جھتراں بغیر
بُلا پھل
بیں ہوئی گیا اے
تہ ہور اُپر لاڈبر
دادی نی پہن کُٹ

لون، چول، دالاں تیں

گالاں تیں

پِلکنی

پلپیارنی ہیلّ

ٹسکنی

سُکی گئی اے

بِکیاں مُنھو انچ

پپڑی پپڑی کھیٹر بنی

مُکی گئی اے

بالن چوں

بالنے، سکنے ویلے

اَگ!

محمد بشیر لوہار.....

مارے کس کس تیر دُکھاں نے

میں مسکین نمانی لُٹی عاجز آلی پھوُلی
دِل نے بیہڑے نے وچ نچنی درد غماں نی ٹولی

سجناں گیت نہ سمجھے میرے رہت پرہت نہ جانی
سادی جیبھ بے سوچی میری بجن بُلائے بولی

کڈھ کڈھ رتّ کلیجے وچوں لِکھیاں غزلاں نظماں
ورقے پھاڑ پیارے سٹّے دِل نی کاپی رولی

میں نادان کمینے دِتا دِل دُکھیا ہرجائی
میری دیکھ نادانی سارے کرن مخول مخولی

میں کمزور مکی اَج پہائی ہر کسبوں ہر کاروں
جد تک جان رہئی بچ جسے رہئی ہمیشہ گولی

.....محلہ لوہاراں (ہاڑی مڑہوٹ)، سورنکوٹ۔ پونچھ

چیڑ سریر کباب بنائے خوشیں حاضر کیتے
چکھّے بجن پیارے جانی چُک رکابی ڈوہلی

جِسراں رانجھے کن پڑائے دِلبر نے در نچیا
دیکھن کارن ترلے کیتے ہیرے چُھنڈ نہ کھولی

اِسے طراں غلام بے دوسی مرے کٹی ہوئی
بے پرواہ محبت میری نہ ہاڑی نہ تولی

دِل کی صبر قرار نیہہ آیا عقل مُشقّت کیتی
جنگل باز اُجاڑاں ٹھونڈے بیلے ریت پھرولی

نہ ہی راس غلامی آئی فِر وی آس نہ توڑی
بے پرواہی دیکھ سجن نی نہ بدلی نہ ڈولی

جِرصے سدا جوانی منگی جوبن روُپ کہنیرا
کیتا صبر قبول بُڈھیماں ڈگی پہاری ہولی

لعل جواہر ہیرے موتی منگے کتنی واری
کتنی وار نصیباں موڑی سکھنی مُکھنی چھولی

حرصے پلنگ تلائیاں منگیاں نالے لحیف سرہانے
صبرے پھڑی پُرانی ڈاہی اُپر لئی کھندہولی

جے منظور غلامی نائیں سمجھ سوالی مگی
ربّا راس نہ آس پرائی خالی موڑ نہ کولی

بے درداں بے رحماں مارے کس کس تیر دُکھاں نے
لگے چِپر بشیر اتھیئے اج تک زخم نہ مولی

❁ ❁ ❁

.....حاجی محمد بشیر شاد

سوہکھی گل

پُہنکھے رہساں چوُڑ نہ چُکساں اِیو گل سَوَلّی اے
کوئی جتّی تہ نِکّا سمجھے اِیو گل اَوَلّی اے

دسویں فیل ہوواں یا ایں میں بابو بنی تہ رہنا اے
پہاویں سیٹ تہ لتّ نہ ہوسی کُرسی اُپر بہنا اے

بچ دروازے بس نے کھلساں یا فِر پچھلی سپڑھی اے
کھینی، چُٹکی، عاشقی ہوسی یا فِر مُنہہ بچ پپڑی اے

تکساں گے اخبار نے فوٹو کرکٹ نی گل پڑھنی اے
اِنہاں گلاں تھیں سمجھن سارے اَجکل قیمت چڑھنی اے

دولت جدوں کمانی ہوسی نویں سڑک پُر چلساں گے
دو نمبر نے کم بہتیرے کوئی نہ اُس وی مَلساں گے

جد چلسی عیشاں کرساں، بے فِکری نچ جیساں گے
جدوں دباسی مُشکل کوئی نیوان آنی پیساں گے

نذیر حسین انس......

ترانہ پہاڑی

اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے
تُوں جینا رو پہلوانا وے
ایہہ دیس تواہڑا اعلیٰ وے
توں اس دیس نا بسنے آلا وے
اس دیس نا توں رکھوالا وے
اس دیس کی تُوں چمکانا وے
اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے
تُوں جینا رو پہلوانا وے
تُوں تہ ایں وطنے نی شان
تواہڑے بچ وطنے نی جان

......چک بنولہ مینڈھر۔ پونچھ

وطنی حُب ہے اک ایمان
توں ایں دیس نا سہرا گانا وے

اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے
تُوں جینا رو پہلوانا وے

اُٹھ فجری توں ہل باہی کر
چُن بیں چنگے بیجائی کر
مک چاول کنک کمائی کر
کر پُورا غلہ دانا وے

اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے
تُوں جینا رو پہلوانا وے

چا سنجھ پلانہ باڑی جاء
کر باہیاں پیداوار بدھا
کر خُوب کمائی شان بنا
میں رائیاں پوڑ پیمانہ وے

اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے
تُوں جینا رو پہلوانا وے

جُل پہاڑیا شیر دلیرا وے
محاذاں پر لائی ڈیرا وے
رکھ اسلح نال کھسیرا وے
تُوں دُشمن دُور نسانا وے

اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے

تُوں جینا رو پہلوانا وے

جتھے توپاں ٹینک نہ جائی سکن

نہ جہاز امداد پہچائی سکن

نہ ہور ذریعہ لائی سکن

اُتھے ٹینک توں خود توپ خانہ وے

اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے

تُوں جینا رو پہلوانا وے

اس دیس نی خاطر جمیائیں

اس دیس نی خاطر پلیائیں

تُوں فتح نا دیوا بلیائیں

تُوں دُشمن مار مکانا وے

اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے

تُوں جینا رو پہلوانا وے

تُوں پہاڑیا شیر لڑاکا وے

تُوں ملیا ٹھہری ٹھاکہ وے

تُوں سب دُنیا گی پہاکھاوے

بیڑا مُلک ہے توں مہانا وے

اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے

تُوں جینا رو پہلوانا وے

تُوں سانجھا ساریاں ذاتاں نا
تُوں چن ایں کالیاں راتاں نا
تُوں حامی کُل جماعتاں نا
تگی اُچے السّ بُلانا وے

اُٹھ پہاڑیا شیر جوانا وے
تُوں جینا رو پہلوانا وے

گرشرن سنگھ گلشن

بساکھے نی بہار

پُھل پُھلے مُچ رنگ برنگے آئی بہار بساکھے آلی

ٹھوکاں، بہکاں مال ٹُری پئے ہر پاسے دِسّے ہریالی

مِٹّی تھیں اچھے خوشبوئی پکھنو بولن ڈاہلی ڈاہلی

چڑیاں چھکن، کگو بولے بنجلی بجے رانجھے آلی

کُڑیاں رَل مِل گیتاں گاون گبرو کھاون کھیر رکھیالی

پُھل پُھلے مُچ رنگ برنگے آئی بہار بساکھے آلی

چھنجاں، میلے، پینگ، بُگدّر، نیلے تلّے رولاں پہولاں

ماہڑا اندر خالی خالی بُگّاں پہر پہر اُتھروں ڈوہلاں

ہجر تواہڑے چھلی کیتی بجے پہت میں باری کھولاں

یاد تیری کی بچیاں ہاروں کُچھڑ چائی چائی جولاں

سچ آکھنے لوک سیانے دواں ہتھاں بجے تالی

پُھل پُھلے مُچ رنگ برنگے آئی بہار بساکھے آلی

چھلاس۔ پونچھ

مُڑ پئے لوک کہرے کی سجناں توں رکیاں بہوں دیریاں لایاں
چھوڑ دینار کویتی آ جا اکھیاں تواہڑے باجھ تہائیاں
جند نمانی مر مُکّ چلی طعنے مارن چاچیاں تائیاں
اُڈّ جاسی گی روح وجُود وں کد آسیں کملی نیا سائیاں
گُلشنؔ مار اُڈاری اُڈسی رہ جاسی گا پنجرہ خالی
پُھل پُھلے مُچ رنگ برنگے آئی بہار بساکھے آلی

محمد اقبال منجاکوٹی......

ڈھول

ڈم ڈم ڈم بجیا ڈھول
سر پراندے چھوڑے کھول

بجیا ڈھول چڑھیا جوش
آیا شیطان نٹھا ہوش

ڈھولے جدوں لگا ڈنڈا
ساریاں نے دِل چڑھیا کنڈا

ڈھولی ڈھول نے چھکّے بدّر
تگڑے ہوگئے سارے پدّڑ

گبرو نچن نال مٹیاراں
لان کلاوے دین پیاراں

......منجاکوٹ۔راجوری

شرم حیا نا ستیا ناس
موقعہ لبھا کڈھن کھاس

ٹھولی جدوں لائی بیساکھی
رنڈیاں نی کیہڑا کرے راکھی

فحش بکواس مُنھواں بکّن
چھرے اُپروں نظر نہ پٹّن

ٹھولی جدوں لائی پنجابی
مُنڈیاں نے ہتھ آئی چابی

بوتلاں آئیاں ٹھکن پٹّن
گٹ گٹ پیالے اندر سٹّن

پی تہ ٹھولی لایا تھمال
ساریاں نی اَکھاں ہوئیاں لال

اگلی گل کِسراں دَسساں
نالے رُوواں نالے ہسّاں

نشے بچ اوہ سارے بڑکن
مارن ڈکار نالے ٹرکن

مارن اَڈّے سارے سٹّن
اک دوجے کی خوب لہٹّن

گرم ہویا جد اُبلیا خون
دین لگے اک دُوّیئی لون

بتّی سہالی پیا ہنیرا
اگیں چڑھیا سمجھن ڈیرا

سِپّا سیٹی شوں شوں بجے
پُھنکھا رِچھ کِسراں رجے

چھیکڑ ڈھول ہویا بند
پہانگڑے والیائیں ہویا نندھ

ڈھول ٹھمکے ڈکیو لوکو
بے حیائی تھیں بچیو لوکو

❋ ❋ ❋

ڈاکٹر نرمل ونود......

اَلمیہ

بچّڑ جیہنا سا
اوہ تکنار ہنا سا سُفنے اَدّھے ادھورے
کتنے
مگر ہمیشاں
ہوئی برتنا رہیا کوئی نہ کوئی المیہ
پورا کدے نہ ہویا
کوئی سُفنا' اُسنا
خبرے اِسّے کری
چین نی نیندر
اُس نے واسطے رہیئی ہمیشاں
سُفنا!
رہیئی رہیئی سی نیند ر اُسنی ترُ وٹی جانی

نِیند رنہ پینے

کھبراٹ نال ترُٹنے رہنے نی بے چینی

بے چینی اُسنی سی ہوروی بدھانی

کاش! کدے سُکھ چین نی نِیند رائسی آونی

کاش! کدے پوری ہووّے ہر نِیند رائسنی

پورا ہونا کدے تہ سُفنا' کوئی اُس نا

نیہہ جنہاں کی سین دیناں تلخیاں

کدے وی تکی سکنے نیہہ اوہ پورا سُفنا

پہاویں عمر ہوئی جائے پوی

ڈور حیاتی نی ترُٹی تاں

ایسی کھوک نِیند رپینی

جس وچ سُفنا کوئی وی' کدے وی

نہ آونا

تہ ترُٹنا!

❋ ❋ ❋

آر۔ ایس۔ راجن

چھپری تہ چھید

امّاں توں اڈ یکدی ہوسیں

کہ

آصفہ سکولوں مُڑ دی ہوسی

تہ توں ماہڑی رکابی بچ

مَک دی رُٹی تہ لسّی

رَل گڈ کر چھوڑی دی ہوسی

پر امّاں

اوہ مکو اُدھ واٹھو سی

تہر و کے رِکہن گئے

اِس تھیں پہلاں کہ

ترال۔ پلوامہ

میں چیخدی

امّاں

اُنہاں سُن ماہڑی چیخ

اُبو دی دِتی چھپری نال بند کر چھوڑی

تہ ماہڑی چیخ

ماہڑے اندر ہی دَب کے رہ گئی

مارٹن نیموئلر......

اوہ مارن آئے تاں

پہلیاں اوہ کیمونسٹاں کی مارن آئے
تہ میں ککھ نیہہ گلایا
کیاں جے کیمونسٹ نیہہ ساں

فر اوہ سوشلسٹاں کی مارن آئے
ہور میں کُجھ نیہہ بولیا
کیاں جے میں سوشلسٹ نیہہ ساں

فر ٹریڈ یونیناں نے لیڈراں کی مارن آئے
میں فر وی میں ککھ نیہہ آکھیا
کیاں جے میں ٹریڈ یونین نا لیڈر نیہہ ساں

فِر اوہ یہودیاں کی مارن آئے
میں فِر وی کُکھ نیہہ آکھیا
کیاں جے میں یہودی نیہہ ساں

فِر اوہ مِکی مارن جُگی آئے
تہ کوئی وی نیہہ سا بچیانا
جیہڑا ماہڑے بدلے بولے آ............!
(انگلش تھیں ترجمہ: رابعہ کوثر)

......ورون آنند

اُس نال محبت

جھیلاں کہہ ہین؟

اُسنیاں اُکھیاں

عمدہ کہہ اے؟

اُسنا چہرہ

خوشبو کہہ اے؟

اُسنیاں ساساں

خوشیاں کہہ ہین؟

اُسنا ہونا

تاں غم کہہ اے؟

اُس تھیں جُدائی

ساون کہہ اے؟

اُسنا رونا

سردی کہہ اے؟

اُسنی اُداسی

گرمی کہہ اے؟

اُسنا غُصّہ

ہور بہاراں..........؟

اُسنا ہنسنا

مِٹھا کہہ اے؟

اُسنیاں گلاں

کوڑا کہہ اے؟

ماہڑیاں گلاں

کہہ پڑھنا اے؟

اُسنا لِکھنا

کہہ سُننا اے؟

اُسنیاں غزلاں

لب نی خواہش؟

اُسنا مَتّھا

زخم نی خواہش؟

اُسنا چھونا

دُنیا کہہ اے؟

اک جنگل اے

ہور تُس کہہ ہو؟

بوٹا سمجھ کہن

ہور اوہ کہہ اے؟

اک راہی اے

کہہ سوچیا اے؟

اُس نال محبت

کہہ کرنے او؟

اُس نال محبت

مطلب پیشہ؟

اُس نال محبت

اس تھیں علاوہ؟

اُس نال محبت

اُس نال محبت

اُس نال محبت

.....ایملی ڈِکنسن

بے فائدہ

میں تہ مشہور نیہہ، ہور تُس؟

کہہ تو اہڑی وی کوئی اہمیت نیہہ اے؟

فِرتاں اَسیں اکو جئے آں

اکس جوڑے ہاروں!

ایہہ راز فاش نہ کریاں

ورنہ بدنامی ہو جاسی گی!

ناموری نی خاطر خودنمائی

ہور عام ہونا وی

کتنا تکلیف دہ اے

اپنے ہون نا احساس دوانا

کہڑی کہڑی اپنا ہی ناں ٹرانا!

❋ ❋ ❋

نوٹ: مشہور شاعرہ ایملی ڈکنسن نی نظم ''I'm Nobody! Who are you?'' نا پہاڑی ترجمہ۔

......طارق احمد

اَتھروں

اَتھروں...........!
مُسکان تھیں متّے
خوبصورت ہونین
کِیاّں جے
مُسکان تہ
ساریاں لئی ہونی اے
ور
اَتھروں
صرف ہور صرف
اُنہاں لئی ہونین
جِنہاں تھیں اَسیں
نِکھڑنا نیہہ چاہنے

❁❁❁

طارق احمد

رِشتے

پیار
انساناں نال کر
اس نِیاں عادتاں نال نیہہ
رُس
اس نِیاں گلاں ور
اس نال نیہہ
پُھلی جا
اس نِیاں غلطیاں
ور
اس کی نیہہ
رکیاں جے
رِشتیاں کولوں بدھ
گُجھ وی نیہہ
گُجھ وی نیہہ!

ثمینہ سحر مرزا

عید مبارک

اَساں کرنی کہہ سی عید چنّاں
تُساں دِتی ای نیہہ دید چنّاں
خیر نی میں دُعاواں منگاں
نہ مہندی نہ لائیاں بنگاں
نہ آندا کُجھ خرید چنّاں
تُساں دِتی ای نیہہ دید چنّاں
نہ رونق نہ محفل کوئی
دِن کڈھیا بس روئی تہوئی
ہور دَہساں کہہ مذید چنّاں
تُساں دِتی ای نیہہ دید چنّاں

بڈھون۔راجوری

رحمت فِر کہر ور بہرسی
رحم اَساں ور اللہ کرسی
اَساں لائی اے اُمید چناں
تُساں دِتی ای نیہہ دِید چناں
سحر میں اڈیکاں ہوئی سودائی
رَبّ کرے ہُن دوُر جُدائی
اُس تیرے آں مرید چناں
تُساں دِتی ای نیہہ دِید چناں

شفیق احمد وانی

میں نیہہ ڈرنا

میں نیہہ ڈرنا..........!

اُنہاں لوکاں تھیں

جیہڑے لوکی

اپنا بدلہ

آپے لینے!

میں تہ ڈرنا..........!

اُنہاں کولوں

جیہڑے یارو

سبھّے گلّاں

ذاتِ پاک ور

چھوڑ دینے ہین

❋ ❋ ❋

شیخ آزاد احمد آزاد

ماہیے

اک واری تہ آ سوہنیاں
گلاں کری بہوں مِٹھیاں
وعدے کیتے نبھاہ سوہنیاں

بس کہُولیں نہ توں یارا
لارے لپّے جور لائے
لائیں ہور نہ توں لارا

دُدھ پھَریا پیالہ وے
ماہی تگی ڈیک رہیاں
گیا لنگھ تہ سیالا وے

سورنکوٹ۔پونچھ

دِل ٹوٹے ہزار ہویا
کیہاٹے باہدے جیئے میلے
پکّا قول قرار ہویا

کسے نال نہ گل کریو
میں جئے سادھے سنگ
ہُن ہور نہ چھل کریو

گُھنڈی چھُری نہ چلا ماہیا
چھول میں اُڈّنا ہاں
گُجھ خیر تہ باہ ماہیا

ایہہ نماشاں نا ویلا اے
پینڈا اے دؤرے نا
نالے وقت کویلا اے

تُس دؤر نہ جایا کرو
سوتی ساتی بیہڑا رکھساں
ساہڑے کول وی آیا کرو

کھیڑے دِل وچ میں ڈاہے
کاگ اُڈائی رہیاں
مُڑی مؤل نہ اوہ آئے

تیری کھو تہ نمانی اے
دِل آکھے تکناں رہواں
جیہڑی الڑ جوانی اے

نیڑے بسنا پنساری اے
جائی میں تہ نبض دِہساں
عشقے نی بیماری اے

گل پیئی تہ گانی اے
لکھاں بچوں ٹور تیری
سجناں میں پشانی اے

اُچے کوٹھے امیراں نے
اِساں دِن دو رہنا
پچھو حال فقیراں نے

❁ ❁ ❁

امتیاز نسیمؔ ہاشمی.....

سی حرفی

الف.....اُٹھ پیاریا جاگ جلدی تیرے جاگنے نے انتظار بیٹھے
کوئی خیر نی خبر نہ آئی طرفوں' اسیں ہو بہتے بے قرار بیٹھے
زار و زار قطار ہے دل رونا' اَسیں ہو تیرے گرفتار بیٹھے
ہوسی کدوں دیدار نسیمؔ تائیں اکھیں رکھ دویں انتظار بیٹھے

ب.....بہت حیران اُداس ہوئیاں' رنگ زرد ہویا اَجکل یارا
کوئی حال احوال نہ خبر کوئی' سکّے جان ماہڑی پل پل یارا
چادر صبر والی پیئی کنڈیاں تے' کیتا یاد تیری سینے سَل یارا
تیرے باجھ نسیمؔ نا کون دردی' بیٹھا جا پردیس توں مَل یارا

پ.....پاس ہو کے یارا جانیا او' کوہ قافاں نے فاصلے رکھنا ایں
جندرے مُنہہ لگے' ہتھ پیر بدّھے' اُپروں ہور پابندیاں کسنا ایں
کدے عُمر محبتاں کریں دعوے' کدے مُنہہ مندا مگی دَھسنا ایں
ہُن ڈُبساں تہ یارا دوئے ڈُبساں' رِکیاں چھوڑ نسیمؔ کی نسنا ایں

ت......تیرے جیئیا جے کر سنگ لبھّے، فِر کسے وی سنگ نی لوڑ نائیں
اک رنگ تیرا میرا رنگ ہووّے، رنگ رنگ نے رنگ نی لوڑ نائیں
ہووّے ہتھ سرہانہ تہ زُلف چادر، رَتّے رنگ پلنگ نی لوڑ نائیں
تیرا وصل نسیمؔ نی جان کڈھے، کسے توپ تفنگ نی لوڑ نائیں

ٹ......ٹُر جُلیو مِگی چھوڑ کہلیوں، سارا مُلک اُجاڑ ویران کر کر
اکھیں رون پُھٹ پُھٹ ہُسڑ ہول کاہلی تالا بند زبان مکان کر کر
اکھیں گئیاں تھک تھک تیرا راہ تک تک پیر موڑ سجناں مہربان کر کر
سنگی رہیا نسیمؔ نہ کوئی دردی، بہالاں کول جس کی اپنی جان کر کر

ث......ثابت ثبوت نہ جِند میری، جان کڈھ لئی ہیرا پھیریاں نے
جِسم صاف تیرا پانی چھمبراں نا، پایا ہنیر ہے سی زُلفاں تیریاں نے
اَکھاں لگنیاں لگنیاں لگ گئیاں، گُجھ مار دِتا ہلّا شیریاں نے
چُھنگا پھوک نسیمؔ کی ساڑیا ای، کڈھے بل محبتاں تیریاں نے

ج......جگ محتاج غلام ہووّے، یارا چن چھکے سنے تاریاں نے
شالا رہے آباد جہان تیرا، رہویں نال محبتاں پیاریاں نے
کوئی دُکھ تکلیف نہ درد ہووّے، دُکھ دوُر کریں دِلاں ہاریاں نے
تواہڑے حُسن نی پینگ نسیمؔ چڑھیا، گلے پھاہ پایا تیرے لاریاں نے

چ......چور سارے سُرخ رو ہوئے، چُغل اُٹھ دربار سردار ہوئے
کوئی قدر نہ عالماں فاضلاں نی، جاہل لوک سارے ساہوکار ہوئے
کُتھے جا انصاف نی گل کریئے، حاکم قاتلاں نے طرفدار ہوئے
پیئی لُٹ نسیمؔ چو طرف اَجکل، ظالم لوک اَجکل دعویدار ہوئے

ح......حال میرا جانے کون ربّا، پُچھے کون مصیبتاں والیاں کی
ایسا کون دردی جیہڑا جا آکھے، پُچھے مُڑ تکو بُرے حالیاں کی
تیرے باہج بچھوڑیاں جان کھاہدی، پالے نال محبتاں والیاں کی
کدے موڑ مہار نسیمؔ آکھے، پووے ٹھنڈ یارا دِلاں جالیاں کی

خ......خیر کریں ربّا خیر ہووّے، دِتی کنڈھ یارا یاراں جانیاں نے
ریہئ مہر وفا نہ خلوص کوئی، تمبّو آن لائے چھکو تانیاں نے
روح چِھکّ محبتاں کڈھ رکھندی، دِل کھس رکھندا پریشانیاں نے
رونق اُڈّ جہان نی گئی ساری، پھیری اَکھ نسیمؔ جوانیاں نے

د......دِل اُبالیاں بہت کھانا، کوڑے تخت تہ راج نظام ساڑاں
پاگل بنی جہان کی اَگ لاواں، جبّر ظُلم نا تخت مقام ساڑاں
ہووّے کوئی نہ ذات پشان ماہڑی، کرے فرق جیہڑا خاص وعام ساڑاں
اک رنگ نسیمؔ فقیر ہوواں، بنا یار نے رنگ تمام ساڑاں

ڈ......ڈیئیر شمع تیرے عشق کیتا چھلنی دِل ماہڑا نہیں چھوڑساں میں
ظلم ستم نیّاں فوجاں چاہڑ کے تہ جبر قہر نیّاں حداں توڑساں میں
سونہ مرگ، گُلمر گ لت چھڑکری، سارے قلعے تہ کوٹ تروڑساں میں
چھنڈے چاہڑ نسیم کشمیر سارے بیلن واہنگ کماد نچوڑساں میں

ذ......ذرا برابر نہ دیر لایاں ، سجناں موڑ مہار بہار بن بن
چمبہ موتیا ڈالیا ست برگا ، کھلے لکھ ہزار قطار بن بن
ہراک مال مالی ہراک ڈاہل ڈاہلی، بیٹھی لا پوشاک تیار بن بن
ملِے یار نسیم اک بار جے کر، پھراں چار چوفیر اُڈار بن بن

ر......ربّ پاسوں ہوسی خیر یارو، ختم ظالماں نا آخر دور ہوسی
نویں حکم فرمان اعلان ہوسن ، عرضی پائی ضرور حضور ہوسی
ہوسی عدل انصاف نظام قائم ، ظالم خوار مکار ضرور ہوسی
ڈاہلی ڈاہلی آزاد نسیم پھرساں، نائیں فکّر فاقہ نہ کُجھ ہور ہوسی

ز......زردیاں کھنڈیاں ہر پاسے، اُڈیا خوشی نا رنگ جہان بچوں
خُلق پیار محبتاں مُک گئیاں ، اُٹھ گئی تاثیر زبان بچوں
بہنا رَل سہیلیاں گپ چھّے ، ہوئے خاب خیال تہیان بچوں
شُغل دیکھ نسیم اِس دُنیا نے ، المبے اُٹھنے جسم تہ جان بچوں

س.....ساہ نا کوئی وساہ نائیں، سنگ چھوڑ جانا یاراں جانیاں نا
نازک صورتاں خاک نے بچ رُلسن، یارا چھوڑ دے مان جوانیاں نا
نہ ایہہ تاج، نہ تخت نہ بخت رہسن، نہ ایہہ راج اقبال زمانیاں نا
کرے ربّ نسیمؔ تاں حشر ویلے، ہوسی آن مِلاپ تمامیاں نا

ش.....شوق تہ عِشق نا مُل کوئی نئیں، پر رنّاں کی سِر تے چاہڑیئے نہ
پہناویں حور تہ ہیر سیال ہووّے، عزت مرد والی ہتھّے پھاڑیئے نہ
اَجکل دوستی نا مطلب ہور ہویا، لُچے دوستاں کی کہرے باڑیئے نہ
آکھے سچ فقیر نسیمؔ لوکو، پِچھے یاراں نے عُمر کی ساڑیئے نہ

ص.....صبر نا پھل ہمیش مِٹھا، صبر والیاں نے اللہ نال ہے جی
اللہ آپ سبب اسباب کرنا، پتھر بچ جیہڑا کیڑے پال ہے جی
راضی ربّ نی رضا بچ مہیش[1] رہنا، قُرب ربّ نا خاص کمال ہے جی
کرو صبر نسیمؔ تہ اَجر پاؤ، دِکھو خاص قرآن مثال ہے جی

ض.....ضرب لگی سینے بچ ڈُوہنگی، زخم مولنے نا چارہ کار کوئی نیہہ
دِن رات بے چین بے آرام ہوئیاں، اکھیاں رون پایا زار وزار کوئی نیہہ
پھسّی بچ مصیبتاں جان کہلّی، سنگی یار بیلی غمگسار کوئی نیہہ
حشر سمجھ نسیمؔ تہ لنگ جلو، کسے رِشتے نا سروکار کوئی نیہہ

---

[1].........ہمیشہ

ط......طور زمانے نے سب بدلے، پُٹھا وقت نا پھرے کہراٹ اَجکل
چھوٹھے چور مکار سردار ہوئے، لگے سچیاں خوب کہساٹ اَجکل
ماء نے بول مِٹھے یارو چھوڑ سارے، بولن انگلشاں بن سمارٹ اجکل
عقل ربّ رحیم نسیمؔ بخشے، ماء نی لوریاں نا پڑھن پاٹ اَجکل

ظ......ظلم کیتا بُرے ظالماں نے مُنہہ بن کے قید اسیر کیتا
ماتم بین کُرلاٹ چُو طرف پیا سینے پا آری چیر و چیر کیتا
جنگل راج مہاراج نی جے ہوئی، دھارن رُوپ اسیر فقیر کیتا
ماری پچھ نسیمؔ سوٹک ماراں جنہاں پونچھ ماہڑا لیر و لیر کیتا

ع......عشق پریم نا روگ یارو، سینہ پھاڑنیاں پھاڑنیاں پھاڑ دینا
عزت مان اقبال مہاراجیاں نا، کدھیں ہاڑنیاں ہاڑنیاں ہاڑ دینا
نعرہ مار منصورؔ نے عِشق والا، سُولی چاہڑنیاں چاہڑنیاں چاہڑ دینا
سرگی تک نسیمؔ پتنگ آخر، جند ساڑنیاں ساڑنیاں ساڑ دینا

غ......غور کر کے سمجھو گل میری، دولت مال تھیں دین ایمان چنگا
جس کہر بچ کہول ہمیش رہنا، اُس کہر کولوں قبرستان چنگا
اوکھے وقت ویلے آئے کم جیہڑا، اوہ پہایاں کولوں قدردان چنگا
جتھے قدر نہ ہووّے نسیمؔ شاہ جی، اس یار کولوں بیابان چنگا

ف......فقر فقیر تہ نار ناری ' منگن جاڑ اُجاڑ ویران سارے
ناری نار فقیر نی ذات کوئی نہیں ' کھڑن دین ایمان جہان سارے
فقر ترک دُنیا ناری نرک ناری ' فائدہ کہٹ تہ دین نقصان سارے
جے کرگرو نسیمؔ کوئی گُر دہسے ' بچّے وانگ معصوم نادان سارے

ق......قاصداں نی نئیں لوڑ رہیئی ' رابطے خوب تہ میل ملاپ ہو گئے
عِشق بِکنا بچ بزار ہٹاں ' سودے دِل والے چُپ چاپ ہو گئے
لاگو آن نصاب انگریز ہویا ' رانجھے ہیر نے سپین فلاپ ہو گئے
کوڑے پیار نسیمؔ تہ کوڑ دُنیا ' خجل آن کے اسیں وی آپ ہو گئے

ک......کدوں نصیب مُلاقات ہوسی ' کجھ تک رکھاں انتظار دہسو
کتنی دیر اُڈیک میں ہور رکھاں ' وعدہ کرو کوئی بار سمار دہسو
سینہ ساڑ جُدائی تندور کیتا ' کتنا ہور ہوواں نخا نُور دہسو
یا تہ کُھٹ[1] نسیمؔ ہے دِل اندر ' یا فِر بچ نصیب قصور دہسو

گ......گُلاں تہ پُھلاں نا شوق ہے سا' ساری دُنیا نے کنڈے چھول پائے
اندر کوڑ ' مکار تہ زہر پہریا ' باہروں رسلے مِٹھڑے بول پائے
محفل عالماں نی نہیں راس آئی ' مسئلے دل والے سارے گول پائے
آخر نس نسیمؔ میں ذات بڑیاں ' ہیرے عشق والے انمول پائے

---

[1]......کھوٹ

ل......لنگ گئے اوہ لوک دردی، جیہڑے عشق نے خاص صراف ہے سن
خواجہ حسن بصریؒ نہ منصور رہیا، حرف عشق نے خوب شناس ہے سن
کھرے کھٹّے نی جِنھاں پہچان ہے سی، کامل مرد جناب اوصاف ہے سن
ہوئے عشق نے مٹ نسیمؔ خالی، کدے محفلاں جام شفاف ہے سن

م......مرنے تھیں لوکو کہٹ نائیں، کہڑی ہجر فراق جُدائی والی
باہروں ہسنا تہ کہلّا بہہ رہنا، حالت بنی خاص سودائی والی
کنڈے درد نے اوڑ بچھا سونا، گل مُکنی لحیف تلائی والی
کرو دُعا نسیمؔ نہ کوئی نکھڑے، تہار سُک جانی روشنائی والی

ن......نظر آیا پری رُخ دِلبر بہُل کری تہ نظر اُتاریا جی
چال مست شرابی تہ شوخ اکھاں، ہتھیں اپنے رَبّ سنواریا جی
رستے بچ محبتاں ڈاؤ سارے، نالے رکھساں میں دِل ہاریا جی
ہتھ بنّھ نسیمؔ فقیر رہسی، نئیں دِلے تھیں کدے بساریا جی

و......وقت سویر ہنیر ویلے، کاگ آن منڈھیرے ور بولنا اے
گُزری عُمر اُڈیک نے بچ ساری، اُپر ہور کتاب اک کھولنا اے
رہیا ساس نراس نہ ماس کوئی، ہڈیاں باہی چھجے ایویں رولنا اے
ہُن مِل نسیمؔ کی آن جلدی، روح اُڈّنے تے پر تولنا اے

ہ......ہتھ دِلبر چاندی وانگ ہے سن، چڑھیا رنگ رَتا مہندی والڑا سی
گھٹو گھٹ کالا شامو شام والا، زُلفاں ہنیر پایا سیاہ کالڑا سی
دو نین متوالڑے شہد مِٹھے، ظاہر رُخ معصوم تہ بالڑا سی
گیا ہوش حواس نسیمؔ لُٹے، عجب رنگ محبوب نا چالڑا سی

ی......یاد رہیا تاں فر یاد رکھیو، شاعر اک فقیر نسیمؔ ہے سا
جو کُجھ بیتیا برتیا لِکھ دِتا، بچ مینڈھر نزول مقیم ہے سا
عاشق مست ملنگ فقیر سمجھو، عشق لِکھیا مُنڈھ قدیم ہے سا
اصل ہاشمی الاسدی ذات ہے سی، بہاؤالدینؒ مُلتان شمیم ہے سا

سید آصف شاہ......

تتّی چھاں: ناول (پہاڑی)

مصنف: پرویز مانوس

صفحے: ۳۲۲

قیمت: ۳۰۰ روپے

اشاعت: ۲۰۱۶ء

چھاپہ خانہ: کلاسِک پرنٹرس۔جموں

ناشر: درخشاں پبلی کیشنز، نٹی پورہ۔سرینگر

شاعری ہووے یا ڈرامہ نگاری۔افسانہ نگاری ہووے یا ترجمہ نگاری اِنہاں بچ خاص شہرت تہ مقام حاصل کرنے دے بعد پرویز مانوسؔ سُن ناول نگاری دا ہر اپنے قلم کو موڑیا تہ جس دا ثبوت اِنہاں دا پہلا پہاڑی ناول ''تتی چھاں'' ہے۔کسی بھی زبان دا فن پارہ ادب دے مدان بچ تاں ہی شاہکار منیا جُلدا اہے جدوں اُس دی سینچائی اپنی ہی مٹی تھیں ہووے ہور اُس دا رِشتہ اپنے تمدن۔تہذیب۔رسماں تہ رواجاں نال جُڑیا دا ہوندا ہے پرویز مانوسؔ دا ایہہ ناول (تتی چھاں) بھی اِنہاں ہی خوبیاں دا سرچشمہ ہے۔

پرویز مانوسؔ نال ماہڑی ملاقات کلچرل اکیڈیم شعبۂ پہاڑی دے دفتر بچ مورخہ ۱۸ جنوری ۲۰۱۸ء کو ہوئی۔مختصر تعریف دے بعد مانوسؔ ہوراں جُلدیاں جُلدیاں اپنیاں دو

کتاباں ''فصیل شہر سے'' (اُردو غزلاں دا مجموعہ) تہ ناول ''تتی چھاں'' ہتھ بچ دتا ہور نال ہی ماہڑے سر پہاری ذمہ واری تہ فریضہ چھوڑ گئے جے میں ناول ''تتی چھاں'' دا ہک تنقیدی جائزہ لِکھاں۔ اِس ناول کو پڑھنا ماہڑے واسطے ہکی انوکھے تجربے تھیں کہٹ نیہہ رہیا۔ کیاں جے ماہڑے ذاتی خیال دے مطابق کوئی بھی تصنیف چاہے اوہ ناول ہووے یا ڈرامہ افسانہ ہووے یا منظوم کو تفریح واسطے پڑھنا ہور تنقید واسطے پڑھنا دو الگ الگ طریقہ کار ہوندے ہین۔ اتھا میں امریکی نقاد فرینک کرموڈے Frankker mode دے قول دا حوالہ دینا مناسب سمجھداہاں اوہ اپنی کتاب Essay in fiction بچ لِکھدا ہے۔ Surely you can see the diffeence reading is only trivialy related to interpreting to all sansible men is diffrent activity altogether(page96) اِسطراں کسی فن پارے دا تجزیہ کرنے واسطے اِس حقیقت تے غور کرنا لازمی ہوندا ہے جے ادبی تخلیق دی بقاء زیادہ تر لکھنے والے دے بعد پڑھنے والے نال وابستہ ہوجُلدی ہے۔ بقولِ اسکاٹ جیمس Making of literature ''نقاد ہک قاری دی حیثیت رکھدا ہے۔ جیہڑا فن پارے بچ خوبیاں ہور خامیاں تلاش کردا ہے۔ مگر ہک تعمیری نقطہ نظر نال۔'' فرانسس بیکن دا آکھنا ہے جے اَساں کو تفریح تھیں ہٹ کا کسی ادبی تخلیق کو وزن کرنے تہ غور کرنے واسطے پڑھنا چاہیدا ہے۔ ''تتی چھاں'' دا مطالعہ میں تنقیدی نقطۂ نظر نال کیتا ہے۔ کیّاں جے کسی ادبی تخلیق کو عصر حاضر دی عینک نال دِکھنا، اُسدا تجزیہ کرنا۔ قدراں متعین کرنا۔ اِنہاں دی روشنی بچ ادبی فن پارے کو ہک پیمانہ دینا۔ اُسدے فن تہ انصاف کرنا۔ ادنیٰ واعلیٰ چھوٹھ ہور سچ پست و بلند مقام لوڑنا تنقیدی مطالعے دا طریقۂ کار ہوندا ہے۔ الغرض مکو اِس ناول کو پڑھنے واسطے ویلے دا سہارا ٹھونڈنا پیا۔

ناول ''تتی چھاں'' اپنی فنی محاس تہ خصوصیات دی بنا توں پہاڑی معاشرے دی
ہک جیندی جاگدی تصویر ہے۔ جس بچ موجودہ دور دا ہک اچھوتا موضوع موجود
ہے۔ اپنی ساخت تہ موضوع دے اعتبار انال ''تتی چھاں'' پہلا ضخیم پہاڑی ناول ہے۔
مشہور ناول نگار ای۔ ایم فورسٹر سُن اپنی کتاب Aspects of Novel بچ
ناول دی تعریف اِسطراں کیتی دی ہے۔

A novel tells a story ,told in about 50,000 words.The form is narrative, The human element is present and esssntial in a novel, for it is born out of life,fed upon life and reacts upon life.

اس تعریف دے تناظر بچ اَسیں کدے دِکھاں اَساں اَگا قصہ گوئی پلاٹ ساخت
تہ, کردار نِگاری جیئے پہلو سامنے ایندے ہین۔ جیہڑے ناول دے اہم جُز ہوندے ہین۔ ''تتی
چھاں'' دا بھی ہک موضوع ہے۔ ہک قصہ ہے۔ اِسدا بھی ہک پلاٹ ہے جس بچ مختلف
, کردار اپنا اپنا مخصوص رول ادا کردے ہین مگر ایہہ مختلف عناصر مل کے ناول بچ ہک Unity یا
اَسیں اِس طراں آکھاں جے پلاٹ بچ unity پیدا ہوگئی دی ہے۔
ناول ''تتی چھاں'' دی کہانی ہک غریب لوہار (دُلے) تھیں شروع ہوندی
ہے۔ اوہ محنتی ہوندا ہے۔ مگر پُرانے دقیانوس خیال بھی رکھدا ہے۔ اپنیاں تر ہواں تنہیاں کو
ہک طرف چھوڑ کے اپنی تمام تر اُمید اپنے پتر دانش تے رکھدا ہے۔ تعلیم بچ اُسدی ہر
ضرورت کو پورا کرنے واسطے اوہ دِلاور خان جیسے رئیس مگر ظالم غریباں دا چم لہاڑنے والے
کولوں بار بار قرضہ کہندا ہے فر آخر کار اُسدی جال بچ اِسقدر پھس جُلدا ہے جے اپنی زمی
بھی, گروی رکھنی پیندی ہے اُس کول اُس دا پتر KAS پاس کردا ہے مگر بدقسمتی نال اوہ شہر

وِچ ہکی رئیس خواجہ نسار علی دی لڑکی نسرین نال دُلے دی مرضی دے خلاف شادی کر رکھندا ہے۔ اُدھر دلاور خان کو دانش تہ اپنے سیاسی ہور ذاتی مفاد واسطے اُمید ہوندی ہے۔ جے اوہ اُسدی لڑکی رانی نال شادی کرسی۔ مگر ایہہ سُننے دے بعد جے دانش سُن مرضی نال شادی کرنے دا فیصلہ کر رکھدا ہے۔ دِلاور خان غصے وِچ اُگ بگولہ ہو جُلدا ہے۔ وکیل کو رکھن کا اوہ دُلے دے کہر اُس ویلے پہنچ جُلدا ہے جس ویلے دُلے دی تہی زرینہ دی شادی ہوندی ہے۔ اوہ دلے دی زمی قرضے دے عوض کُرک کرالنا چھیندا ہے۔ عین موقعے تے جس ویلے دلا بے بس ہو جُلدا ہے۔ دے دی تہی زرینہ اپنے پئیو دلے کو ہک طرف کر کا دلاور خان کو چیلنج کر کے آکھدی ہے۔ جے جد تکر اوہ دلاور خان دا قرضہ نہ چُکا سی تد تکر شادی نہ کرسی اِس طراں دلاور خان دا گھمنڈ ٹٹ جُلدا ہے۔ اِس طراں دلے کو احساس ہوندا ہے جے جس درخت کو اُس سُن صحن وِچ چھاں واسطے لایا آسا اُس دے پتر کگڑے ہو گئے ہور تپدی تہپ وِچ اُس دی تہی اُس دے سر تے چھڑھ دا ڈھلا بن کے ٹھنڈی چھاں کیتے واسطے آئی ہے۔

''تتی چھاں'' وِچ اگرچہ ظاہری طور تے واقعیات وِچ بے ترتیبی تہ بیان وِچ پختگی تہ بلوغت دی عدم موجودگی دِسدی ہے مگر مناظر دی دِلچسپ عکاسی۔ بیان دی سادگی عام بول چال دی زبان تہ لہجے دا استعمال کرداراں دی قدرتی مناظر دے بدلنے نال کیفیات وِچ تعمیر اِس سارے تے کدے گہرائی وِچ دِکھیا جُلے تہ مختلف عناصر دا ہک مجموعہ نظر ایندا ہے۔ ناول نگار رکرداراں دی کشمکش کو بیان کرنے واسطے غوطہ ماردیاں ہی باہر نکل ایندا ہے۔ مگر کوئی بھی ادبی تصنیف اِجیاں فنی خامیاں تھیں مبرّا نیہہ ہوندی۔ ڈکنز۔ پریم چند۔ کرشن چندر جیسے ناول نگار بھی اجہی ہی کیفیات تھیں گزردے ہین۔ پرویز مانوس سُن ہکی پاسے پریم چند تہ ڈکنز دی طراں اپنا قلم پست طبقے دے کرداراں دے لہو وِچ ڈبویا۔

دوئے پاسے اول کلاس طبقے نال تعلق رکھنے والیاں لوکاں دی عیش پرست زندگی تہ ٹھاٹھ باٹ کو حقیقت پسندانہ انداز بچ پیش کر کے اِنہاں دی دُکھدی رگ تے اپنی انگل رکھی دی ہے۔

جتھا تکر قصہ گوئی دا تعلق ہے۔ پرویز مانوسؔ اجہاں شروعاتی کوشش بچ کہانی کو اُسے اعلیٰ معیار تکر نیہہ کھڑ سکے ہین جیہڑا کرشن چندر یا پریم چند جیسے فنکاراں دا خاصہ ہے۔ مگر کہانی کو بیان کرنے دے فن بچ اِنہاں دی ناول دے تیئں ایہہ کامیاب کوشش ہے۔ اوہ قاری دی توجہ پہلے ہی جملے بچ مرکوز کر رکھندے ہین ہور ایہہ دِلچسپی تہ کیفیت آخر تکر قائم رہندی ہے۔ E.M.forster دا آکھنا ہے جے۔ ''ناول دی بنیاد کہانی ہے ہور کہانی واقعیات دا بیان ہے۔ جیہڑا وقت دی ترتیب بچ جوڑے جُلدا اے۔'' ناول ''تتی چھاں'' بچ کہانی حلاں کہ مرکزی کردار دُلے دی زندگی توں شروع ہوندی ہے۔ ایہہ چند سالاں دے واقعیات دی ترتیب ہے۔ مگر اِس عرصے بچ ہور بُچ سارے واقعیات ہوندے ہین جیہڑے کسی نہ کسی طراں دُلے دی زندگی نال جُڑے دے ہوندے ہین ہر Event ہِک نویں (نئے) Suspense کو جنم دیندا ہے ہور قاری تہ مکمل گرفت باہ چھوڑدا ہے۔ ایہی پہلو Aspect ہِک کامیاب کہانی گو دا خاصہ ہوندا ہے۔ ناول بچ واقعیات دی بے ترتیبی مزید ہِک سوال پیدا کردی ہے جیہڑا Suspense تے ختم ہو جُلدا ہے ہور قاری کو اپنے سوال دا جواب علامتی طور تے پلاٹ بچوں مل جُلدا اے۔

ہِک اہم مسلۂ ناول دی ساخت دا بھی ہوندا ہے۔ ساخت تے بحث کرنے توں ناول دی فنی خصوصیات دا پتہ لگنا آسان ہو جُلدا ہے۔ ڈرامہ ہووے یا ناول۔ اِنہاں بچ کرداراں دا رول۔ واقعیات دی ترتیب تہ کہانی بچ اُتار چڑھاؤ، ساخت نال وابستہ ہوندے ہین۔ ایسا لگدا ہے جے ناول ''تتی چھاں'' کو شروع تھیں پہلیاں ناول نگار سُن

ڈائری تے Event ترتیب دِتی ہے۔ مگر اس عمل بچ بعض خامیاں بھی رہ گیاں دِیاں ہین جیہاں توں form ساخت بچ فرق آ گیا ہے۔ مگر ناول دا موضوع تہ کرداراں دی زندگی نال کشمکش اِنہاں خامیاں تے حاوی ہوجُلدی ہے۔ ہِک کامیاب ناول لکھے واسطے چند دُشواریاں تھیں گزرنا پیندا ہے۔ مثلاً کرداراں دا تعارف۔ جس طراں اُساں کو دلاور خان دی خصلت دا پہلے ہی جملیاں بچ پتہ چلیا ہے جدوں اوہ ہکی گرائیں کو اُس دے والد دے بارے آکھدا ہے:

''اُساں کول آن نی اُس حرام خور کو فرصت نیہہ؟''

اسی طراں کرداراں دا خاکہ۔ انہاں کو ہکی دوئے نال متعارف کرالنا۔ ناول کو حصیاں بچ تقسیم کرنا یا ابواب دی تقسیم وغیرہ جیسے مسائل ساخت دے سلسلے بچ مدِ نظر رکھنے پیندے ہین۔

ساخت دے سلسلے بچ میں اِتھا پریم چند دے قول دا بذریعہ ترجمہ حوالہ دینا مناسب سمجھساں۔ اوہ لکھدے ہین:

''میں ناول کو انسانی کرداراں دی مصوری سمجھداہاں انسانی کرداراں تے لوء بہنا تہ اِس دِیاں رازاں کو افشا کرنا ناول دا بنیادی مقصد ہوندا ہے۔''

ناول ''تتی چھاں'' ناول نگار انسانی کرداراں کو اخلاقی انداز بچ پیش کردا ہے۔ اوہ اپنے ناول بچ اخلاقی سبق دے کے ہر کردار کو اپنے کرنے دا انجام دِسدا نظر ایندا ہے۔ مثلاً سلیم انسپیکٹر اپنی سروس دے دوران حرام دی کمائی دی وجہ نال گھریلو مصیبت تھیں دوچار ہوجُلدا ہے۔ حرام دی کمائی اُس کو اپنی تہی دی بیماری تے ڈُھلنے پیندی ہے ہور اُس کو احساس ہوجُلدا ہے جے اِس حرام دی کمائی تھیں اوہ مصیبت دا شکار ہویا ہے۔ اوہ بے بسی دا اظہار اِس طراں کردا ہے:

''ماہڑی غلط طریقے نال کمائی دی دولت رب کیہڑے پاسے لائی؟اِس تھیں بہتر آسا کہ ایہہ دولت نہ ہی کمائی ہوندی۔کم از کم ماہڑی بچی اِس خطرناک بیماری نی لپیٹ بچ نہ ایندی۔یقیناً ماہڑے گناہواں دی سزا رب ماہڑی بچی کی دِتی......''اس طراں سلیم خود بھی فرضی چھڑپ دے سلسلے بچ عمر قید ہونے دا سزاوار ہو جُلدا اہے ہور اِسی طراں دلاور خان کو بھی اپنی شاہ زوری دا احساس دلے دی تہی زرینہ دیالدی ہے۔

ساحت یا Form خود ناول کو مختلف شکل دے سکدی ہے۔مثلاً دُلے داگراں دا ماحول خود ہِک ،کردار بن گیا دا ہے۔اِس تھیں علاوہ ''دلاور خان دیاں ظالمانہ چالاں لوکاں نی چم لواہنا ہسیاں ہسیاں''سلیم خان دی رشوت خوری تہ زور زبردستی۔خواجہ نثار علی وی شان شوکت۔دانش دی اپنے والدین نال بغاوت مکمل ،کردار ہین جیہڑے اپنی اپنی انفرادیت ظاہر کردے ہین۔ناول جِیاں جِیاں اگا بدھدا اہے لگدا ہے ناول نگار سن ناول دے واقعیات کو سمیٹنے دی کوشش بچ تھوڑا عُجلت نال کم کہدا ادا ہے۔فارم تے توجہ کہٹ ہی سہی مگر مانوس ہوراں ،کرداراں کو زیادہ اہمیت دِتی دی ہے۔دلاور خان دا تہ خواجہ صاحب دا ،کردار ہِک پاسے کدے رکھاں ناول بچ پست طبقے دے ،کردار مثلاً دُلے دے ،کردار بچ پہاڑی کلچر تہ تمدن کو بیان کرن دی کوشش کیتے گئی دی ہے۔روسی ناول نگار Dostoyeskey ڈوسٹوسکی دا آکھنا ہے جے:

''اسدے خیال بچ ہِک ادیب کو چاہیدا ہے جے اِنہاں معمولی لوکاں دے دلچسپ تہ سبق آموز پہلواں کو دریافت کرے ،کیاں جے بعض لوکاں دی فطرت بچ نہ بدلنے دی عمومیت ہوندی ہے۔''

اِتھا ڈوسٹوسکی دے قول دی وضاحت اُساں کو دُلے دے ،کردار بچ حاصل ہودنی ہے۔دلے دا ،کردار دانش دی لکھ کوشش دے باوجود اپنی ہٹ تے قائم رہندا ہے۔دُلا

اپنی روایت کو تہ کلچر کو نیہہ چھوڑ سکدا۔اُس کو گراں دی روح افزاء فضاء عزیز لگدی ہے۔اُس کو شاہانہ پکوان دے بدلے لِہّسی تہ مکئی دی رُٹی تہ سریاں دا ساگ زندگی تہ تسلی بخشدا ہے۔

دانش دے خیال بچ اُس دے والدین اَج دے ترقی یافتہ دور دی جدید سوچ تھیں دور ہین۔اِس طراں دانش بھی اپنے کلچر، تمدن تہ روایت واسطے اپنی محبت تہ خواجہ صاحب دے احسان قربان نیہہ کرسکدا۔اُدھر دُلے دا خیال ہے جے شہری رئیس لوک گراہواں دے معصوم لوکاں نال ٹھٹھا کردے ہین۔اِسی وجہ توں اُس دِیاں خواباں دے محل چؤر ہو گئے اِس کشمکش بچ سماجی تہ سیاسی شعور دی بیداری دی جھلک نظر ایندی ہے۔ناول دا مرکزی کردار دُلا اگرچہ تہی تہ پُتر بچ امتیاز کرنے دا خمیازہ چھکدا ہے۔مگر اپنے اٹل ارادے تے ڈٹیار ہندا ہے۔اِس دی مجبوری تہ کمزوری اُسدا دانش ہوندا ہے۔جس دِیاں ضرورتاں پوریاں کرنے واسطے اپنا سب کُجھ دلاور خان کو اوہ دِتے واسطے تیار ہو جُلدا ہے مگر دانش کو کمی نیہہ لگن دیندا۔ایہی وجہ ہے جے بائیک واسطے رقم اُدھار کہدے واسطے جدوں دُلا دلاور خان دی حویلی تے گیندا ہے۔دلاور خان اُسکو آکھدا ہے:

''اوہ دُلیا توہڑا تہ سارا کُجھ ماہڑے کول بندے پیانا ہے ہُن اُس سڑک دے کنڈے والی زمی نی باری آ ہے؟''

دُلا اپنے پُتر کو اعلیٰ تعلیم دیالے واسطے ایہہ سب کُجھ برداشت کردا ہے مگر اس دِیاں خواباں بچ فیر فرق نیہہ این دیندا۔اِسی طراں دلاور خان بھی اپنے سیاسی نظریات تہ ذاتی مفادات واسطے اوہ تمام حربے آزمینے تھیں پچھا نیہہ ہٹدا تہ حربے کرنے توں اُس کو بے ایمانی ہور ظلم دا رستہ بھی اختیار کرنا پیندا ہے۔

پرویز مانوس اپنے ناول بچ کرداراں کو اِس طراں پیش کردا ہے جے اوہ ہکی سماج

دے زندہ رؤپ بچ اَساں اگا گفتگو کردے نظر ایندے ہین۔ کرداراں دی بول چال دا منفرد انداز ۔انہاں دی حیثیت تہ Status دے مطابق مناسب الفاظ تہ فقرے۔انہاں دی درپیش حالات نال کشمکش تہ انہاں نال جڑے دے گفتگو دے لہجے۔انہاں کو ڈرامائی شکل دِتے واسطے اوہ اِنہاں دے انوکھے Pecularity پن کو Represent کرنے واسطے بڑی دیانت داری برّتدا ہے۔اِس طراں ناول بچ کرِدار موجودہ دور دے سماجی تہ معاشی حالات دی ترجمانی بھی کردے نظر ایندے ہین۔

پرویز مانوسؔ پہاڑی زمینداراں دے مزاج۔اِنہاں دے رہن سہن رسم ورواجاں تھیں بخوبی واقف ہین۔ کیّاں جے اوہ خود بھی پہاڑی مٹی دی پود ہین۔اپنے کرِداراں کو اوہ سماجی کشمکش تہ بُرائیاں دے خلاف چِینے تہ ابھارنا نیہہ چھیندے بلکہ اوہ داستان بیان کردے ہین۔جیہڑی متوسط طبقے دے لوکاں کو اذیت تھیں دوچار کردی ہے مگر آخر تے اِنہاں دے دِلاں کو سکون بھی دیندی ہے۔دُلے کو اگرچہ اپنے پتر تھیں دُکھ تہ تھُوکھا ہوندا ہے مگر اُس دے دِل دا سکون اُس دی تہی ذرینہ ہوندی ہے۔قریشی صاحب دُلے کو تسلی دیندیاں آکھدے ہین۔

"تہی اِیہجا چھوڑھ ناڈالا ہے جیہڑا زندگی نی ہرتھپ بچ ماء پے نے سر اُپر ٹھنڈی چھاں بنی کے نال نال ٹُرنا رہنا ہے"

"تتی چھاں" بچ عورت دے کِردار کو بھی کافی اہمیت دِتی گئی دی ہے۔ناول نگار ہک طرف جاگیردارانہ طبقے دے ظلم ہور مظلوم طبقے دِیاں مالی تہ اقتصادی مجبوریاں تہ بے بسی دِسدا ہے۔دوئے پاسے عورت دے مختلف رؤپ پیش کر کا معاشرے دی ہک مکمل تصویر پیش کیتی ہے۔دُلے دی تہی ناول دے آخیر تے تمام تر خوبیاں دے سنگ ظاہر ہوندی ہے۔عورت دے کردار کو ظاہری بھی تہ باطنی بھی اپنے حُسن نال ناول بچ پیش

کیتے گیا دا ہے۔عورت محبت ایثار قربانی تہ ہمدردی دا ہک ڈُھنگا سمندر ہے۔عورت دے کردار دا ہر پہلو ناول بچ پیش کیتے گیا دا ہے۔ مانوس ہوریں ہک طرف عورت دی بے بسی۔کمزوری تہ معاشرے دی نظر بچ کم تری بیان کردے ہین دوئے طرف موجودہ سکیم بیٹی بچاؤ بیٹی پڑھاؤ دے تحت عورت دی تعلیم کو ضروری سمجھنے دا درس بھی دیندے ہین ہور اُس کو ہمت تہ حوصلہ دے کے حالات نال مقابلہ کرنے دی سکت بھی دیندے ہین۔
انہاں دے نزدیک عورت ہک فرمانبردار بیٹی بھی ہے۔ہک نیک سیرت بیوی بھی تہ ماءپیو دے دِلاں دی ٹھنڈک بھی ہے۔عورت دا ظلم دا شکار ہونا والدین دی غربت تہ بے کسی بھی ہے۔اِسی طراں عیش پرستی گھریلو ماحول تک ہے جیہڑا عورت کو بُرائی دا ہر کھڑ دا ہے۔
جِیاں نشے دی لت بچ دلاور خان دی تہی رانی ہے۔دلے دی تہی زرینہ ہک نِڈر نسوانی کردار ہے۔ہکی لوہار دی تہی ہونے دے باوجود دلاور خان جیسے ظالم تہ سماج دے ٹھیکیداراں کو اِنہاں دی اوقات دہسالدی تہ منالدی بھی ہے۔اوہ ہک پُتر دی طراں سینہ تن کے دلاور خان دے قرضے تھیں اپنے پیو دلے کو چھوڑائے واسطے تیار ہو جُلدی ہے۔اِس طراں دلے دی تہی زرینہ کو ناول دی ہیروئین بھی آکھیا جُل سکدا ہے۔ پرویز مانوس سُن نسوانی کرداراں کو ہر زاویئے نال دِکھ کا اپنے تجربات تہ مشاہدات کو تمام تر خوبیاں نال بیان کیتا ہے ہور اپنا ایہہ فریضہ ناول بچ بڑی ذمہ واری نال نبھایا ہے۔
''تتی چھاں'' بچ عصر حاضر دے کئی پہلواں کو طنزیہ انداز بچ بیان کیتے گیا دا ہے۔اَج دے سماج دے ہر طبقے بچ فیشن دا رُجحان۔نوجواناں بچ موبائیل نیٹ وغیرہ دا ناجائز استعمال۔نشے تہ ڈرگ دی لت سماج بچ Moral values دا فقدان، سماجی سیاسی تہ حکومتی اِداریاں بچ بدعنوانی، بے ایمانی تہ رشوت خوری۔تعلیمی مدان بچ اولاد دے بشکار فرق کرنا۔انصاف ہور قانون دے ٹھیکیداراں دی اپنے اپنے پیشے نال حوس تہ لالچ دے

نشے بچ ناانصافی اُساں کو پریم چند دے ناول یاد آجلدے ہین۔ پریم چند دی طراں پرویز مانوس حالات دے مارے تہ Downtroden پسماندہ لوکاں دی ترجمانی کردا نظر ایندا ہے۔ کرداراں بچ ہک جاگرتی پیدا کردا ہے جیہڑی مُڑ کے پہاڑی ضمیر دی آواز بن جُلدی ہے۔ اِس دے نال نال ہر کردار کو اپنے کیتے دی سزا مِل جُلدی ہے ہور اوہ قدرت دی مار تھیں بچ نیہہ سکدا۔

قابل ذکر ہے جے پرویز مانوس کسی Problem دے حل کو اخلاقی تبدیلی بچ تلاش کردا ہے۔ نہ کہ سماج دے بنیادی Structure بچ، سماج بچ بُرائی انسانی اخلاقی گراوٹ ہے۔ اِس دانشانہ اِدارے نیہہ بلکہ انسان دیاں مُکدیاں قدراں ہین جنہاں دے نتیجے بچ اِداریاں دی بُرائی بن کے سامنے ایندی ہے۔ مانوس دی اِس ناول تھیں علاوہ افسانیاں تہ شاعری بچ بھی ایہہ لڑائی انسان مُکدیاں روحانی قدراں نال ہے۔ ناول نگار دا نقطۂ نظر غیر تعمیری نیہہ بلکہ اُسدے مطابق انسانی سوچ دی تعمیر اُس دے کردار بچ ہے۔ سماجی بُرائیاں تھیں خود متاثر ہو کے اوہ سماج کو اپنے تعمیری نقطۂ نظر تھیں متاثر کرنا چہیندا ہے۔

''تتی چھاں'' بچ اتھروں تہ مُسکان دوہی نال نال شبنم دے قطریاں نالو چمکدے نظر ایندے ہین۔ کسی جگہ اُسیں اولاد دی جُدائی یا بچھڑنے دے فراق بچ اتھروں دِکھدے ہاں کسی جگہ اولاد دی نافرمانی بچ تہ کسی جگہ محبت دی ناکامی ہور کسی جگہ زندگی دِیاں کاوشاں بچ کامیابی توں دُلا تہ بیگم جان دانش دے فراق بچ اتھروں ڈھولدے ہین تہ کدے اوہ اُس دی کامیابی دی خوشی بچ ناول بچ خوشی دے نال نال دُکھ تہ غم دے اتھروں بھی ہین تہ انہاں دُوّاں حالتاں بغیر زندگی نیہہ چل سکدی۔

مانوس دے ناول بچ ذہنی ماحول دی بھی خاصی عکاسی کیتے گئی دی ہے۔ کلام بچ ڈرامائی عنصر کافی نظر ایندا ہے۔ ہکی ناول نگار دے فن دا اِہی مظاہرہ ہوندا ہے۔ ایہہ ہی وجہ

ہے جے ایہہ ناول پہاڑی سماج دے زمانے تھیں موجود رسم ورواج بچ جکڑیا دا ہے مثلاً دلا اپنے پہاڑی معاشرے دا قیدی ہے۔ اوہ شہری زندگی دی بے مزہ فضاء بچ ساہ نیہہ رکھنا پسند کردا۔ اُس کو اپنی پہاڑی تہرتی نال محبت ہے۔

پریم چند دا آکھنا ہے جے "ناول اشخاص دے ارتقاء داناں ہے۔" ناول "تتی چھاں" بچ دلے دی سوچ ارتقاء دا ہر جلدی ہے۔ اوہ آخیر تے اِس حقیقت کو قبول کر رکھندا ہے جس بوٹے کو اوہ آنگنا بچ کئی سالاں تھیں پالدا آسا آخر اُسدے پتر گکڑے ہو گئے ہین۔ جنہاں تیہاں کو اوہ کہتر سمجھدا آسا اوہ ہی آخر اُسدے سر تے زندگی دی تہپ بچ چھڑھادا ڈھلا بن کے ٹھنڈی چھاں کر دیاں ہین۔ اِس طراں سلیم انسپکٹر بھی آخر کار اپنے رشوت خور تہ لالچی مزاج دا احساس کر کے توبہ کردا ہے۔

رکردار دا ارتقاء عمر نال ہوندا ہے۔ اِس بچ انوکھا پن آجُلے اُسدے مزاج بچ بدی ہور اچھائی دی کشمکش توں اچھائی داعنصر اِس دے ضمیر بچ جاگ جُلے ہور بدی ضائع ہو جُلے "تتی چھاں" بچ بدرجہ اُتم موجود ہے۔ دُلے دا رکردار ہکی بزدل انسان دی تصویر نیہہ بلکہ اُس داصبر ہور اپنیاں مجبوریاں توں دلا ورخان اگانم جُلنا اپنی بقاء واسطے ہے۔ ایہہ بقاء اِس دے کلچر تہ تمدن دی پہچان ہوندی ہے۔ اس ناول دی خاص خوبی ایہہ ہے جے اِس دا کوئی تجویز کردہ موضوع نیہہ تہ نہ ہی کوئی مربوط پلاٹ۔ جدکہ ہر رکردار اپنے اپنے زندگی دے پس منظر بچ نظر ایندا ہے۔ اپنا مقام قائم کردا ہے ہور اپنے انجام تے **Regenerate** ہوندا ہے۔ اِس طراں ایہہ ناول ہِک طبقاتی موضوع دے فرق دی بھی ہِک مثال ہے۔

پرویز مانوس دے ناول بچ پہاڑی رنگ۔ ماحول تہ علامتاں مِلدیاں ہین۔ اِنہاں دے رکردار پہاڑی ہی ہین۔ قاری خود بخود اِنہاں دے رکرداراں نال متعارف ہو کے اِنہاں دے ماحول بچ گُل مِل جُلدا ہے۔ اِنہاں دی رگ رگ بچ گراں

دا ماحول تہ پُرسکون فضاء بسی دی ہے۔دُودھ ۔مکھن ۔لَسّی ۔مکئی دی رُٹی تہ سریاں دا ساگ اِنہاں دے رکرداراں دی خاص خوراک ہے۔جیہڑی Typical پہاڑی کلچر داحِصہ ہے۔اِس تھیں علاوہ کھیتی باڑی دِیاں اوہ تمام علامتاں غرض مانوسؔ ہوراں تمام پہاڑی کلچر کواپنی تحریر دے اندر سمویا داہے۔شہر بِچ رہ کے بھی اِنہاں دا رشتہ پہاڑی تمدن،تہذیب۔رسماں،رواجاں تہ ریتاں نال مُنسلک ہے تہ اِس رشتے بِچ اخوت،محبت تہ براداری دِیاں پُرانیاں روائیاتاں تہ رواج موجود ہین۔ناول دی Setting بھی کشمیر دے قدرت مناظر تہ فطرتِ حُسن ۔رنگین سرسبز وشاداب پس منظر بِچ رکھی گئی دی ہے۔ اِس طراں پرویز مانوسؔ سُن مخصوص انداز بِچ اپنی لفظی جادوگری نال ہِکی اچھوتے موضوع کو ’’تتی چھاں‘‘ داحِصہ بنا کا ہِک کامیاب کوشش کیتی ہے۔مبارکھاں۔

(مُک چُک)

ماسٹر منیر حسین شیخ ۔ شاداب کریوہ

۸/ ماہ نومبر ۲۰۱۹ء کو مُحبّ پہاڑی ہور معتبر نثر نگار اِس دنیا فانی تھیں انتقال کر گئے ۔ اللہ جنتاں نچ جاٗ دیوکھ ۔ آمین

لوک فنکار کاظم حسین ترک نوگام کنڈی بار ہمولہ دے مقام تے اپنے فن دا مظاہرہ کر دیاں ہویاں۔ ہک چھلک
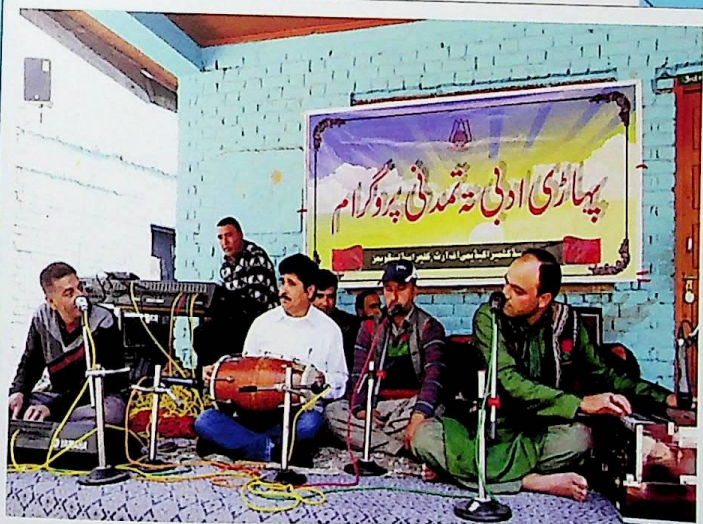
ہلال راہی نوگام کنڈی بار ہمولہ بچ پہاڑی موسیقی دے سٹیج تے...... ہک چھلک

پہاڑی دے نامور فنکار سید کابل بخاری جموں یونیورسٹی دے زوراور ہال بچ اپنے فن دا مظاہرہ کردیاں ہویاں...... ہک چھلک

ہونہار فنکار سید طارق پردیسی زوراور ہال جموں یونیورسٹی بچ اپنے فن دا مظاہرہ کردیاں ہویاں...... ہک چھلک
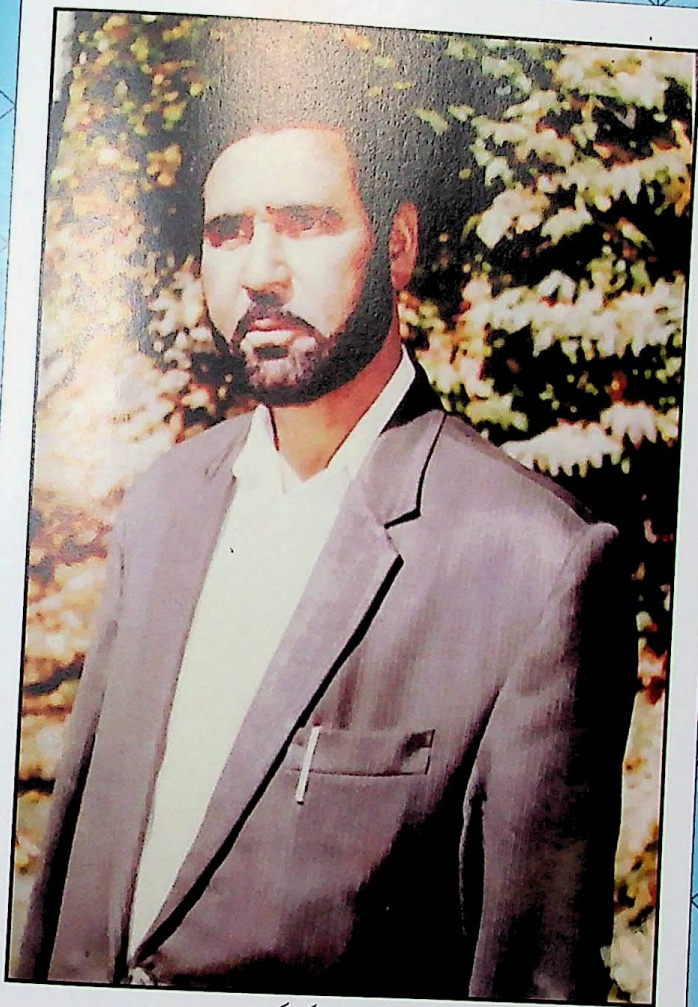
ماسٹر غلام الدین۔ شکیبا کریوی :

۷ر ماہ نومبر ۲۰۱۹ء کو پہاڑی زبان دے دیرینہ ہور معتبر شاعر اس دنیا تھیں انتقال کر گئے۔ اللہ ست ست جنت نصیب کرکھ۔ آمین

Vol: 41 * Issue: 5 * Year: 2019-20

Published by:

Jammu & Kashmir

Academy of Art, Culture and Languages